

ΑΛΗΘΕΙΑ¹

Είναι ό πιό «φιλολογικός» από τούς αναλυτικούς φιλοσόφους. Οί διακρίσεις πού ένσωματώθηκαν στην κοινή μας γλώσσα είναι τó προϊόν μιās διαδικασίας πού άπλώνεται πάνω στους αιώνες και στις γενιές (1957, *A Plea for Excuses*). Γι' αυτό και ή μελέτη τους έχει ένδιαφέρον καθαυτήν και άποτελεί τουλάχιστον την άφετηρία για μιá σωστή φιλοσοφία — ίσως κάτι παραπάνω από άφετηρία. Αυτό δέν σημαίνει πώς δέν μπορούμε νά μπáσσουμε στη γλώσσα καινούργιους όρους — λ.χ. τεχνικούς όρους· ό ίδιος ό Α. τó έκανε χωρίς δισταγμό και σε τέτοια κλίμακα πού χαρακτηρίστηκε «Λινναϊός» τών λεκτικών ενεργημάτων. Μολοτούτο όμως, τó μεθοδολογικό πρόγραμμα του Α. και τών μαθητών του περιστρέφεται γύρω από την άνεύρεση τών διακρίσεων πού μās κληροδότησε ή γλωσσική παράδοση. Γι' αυτό και ό Α. προτιμούσε τόν όρο γλωσσολογική φαινομενολογία (linguistic phenomenology) για νά περιγράψει τó είδος της έρευνας στο όποιο έπιδιδόταν. Στόχος της ήταν ή γένεση (σε συνεργασία με έπιστήμονες από άλλους κλάδους) μιās νέας έπιστήμης της γλώσσας· μάλιστα, ό Α. επινόησε μιá μέθοδο πού μοιάζει με την έπιστημονική και χαρακτηρίζεται από τά ακόλουθα στάδια: 1) συλλογή όρων και ιδιωματικών εκφράσεων από την έρευνητική ομάδα· 2) αφήγηση περιπτώσεων πού νά άποτελούν ξεκάθαρο και λεπτομερειακό παράδειγμα της χρήσης του όρου in contexto και 3) συναγωγή συμπερασμάτων. Από τή μέθοδο αυτή, πού στηρίζεται στη γλωσσική έμπειρία τών μελών της ομάδας, άποκλείεται τó προκαθορισμένο θεωρητικό πλαίσιο· έξ άλλου στη στατιστική έπισκόπηση δέν αναγνωρίζεται μεγάλη άξία (βλ. Urmson: *J. L. Austin*, *Journal of Philosophy*, 1965).

Από τó έργο του Α., άναμφισβήτητη συμβολή στη φιλοσοφία (ίσως και στην έπιστημονική γλωσσολογία) είναι ή παρατήρηση πώς ύπάρχει άναλογία άνάμεσα στα ενεργήματα του «γνωρίζω» και στα ενεργήματα του «υπόσχομαι», άναλογία πού άποτελεί τή βάση για τή διάκριση άνάμεσα στην περιγραφική ή, όπως προτιμούσε νά λέει, διαπιστωτική (constative) συνιστώσα τών ρήσεων και στην τελεστική (performative). Έξίσου σημαντική είναι ίσως ή κατοπινή έρευνα και ταξινόμηση τών ρηματικών ενεργημάτων (στούς μεταγενέστερους «όμιλιακών ενεργημάτων»), σε λεκτικά (locutionary), έλλεκτικά (illocutionary) και προσεπιλεκτικά (perlocutionary).

Όταν όμως ό Strawson έπιχείρησε νά δώσει μιá τελεστική εξήγηση της έννοιας της αλήθειας, ό Α. άντέδρασε και στο Συμπόσιο με θέμα την «Αλήθεια», παρουσίασε μιá θεωρία της αλήθειας ως άντιστοιχίας άνάμεσα στη ρήση (utterance) και στο γεγονός. Άπαραίτητο συμπλήρωμα στο άρθρο του Α. άποτελούν τó άρθρο του Strawson και ή άπάντησή του στον Α. πάνω στο ίδιο θέμα—άπάντηση πού, από πολλούς θεωρήθηκε πώς τελικά ύπερτερεί. (βλ. Cavell, *Austin at Criticism*. The Phil. Review, 1965).

Στό έργο του Α. είναι άφιερωμένο όλόκληρο σχεδόν τó τεύχος του Ιουλίου 1963 του περιοδικού *Philosophy*.

1. «*Truth*», *PAS*, Suppl. vol. XXIV (1950). Έπανέκδοση στα *Philosophical Papers* πού εξέδωσαν οί J. O. Urmson και G.J. Warnock (Oxford, Clarendon Press 1961). Δημοσιεύεται με την άδεια του εκδότη.

© 1950, The Aristotelian Society

© Κέντρο Φιλοσοφικών Έρευνών 1975.

1. «Τι είναι ή αλήθεια;» εἶπε χαριτολογώντας ὁ Πιλάτος, καὶ δὲν στάθηκε νὰ πάρει ἀπάντηση². Γιὰ τὴν ἐποχὴ του, ὁ Πιλάτος ἦταν πρωτοπόρος. Γιατὶ ἡ ἀλήθεια εἶναι ἕνα ἀφηρημένο ὄνομα, μιὰ λογικὴ κατασκευὴ· θὰ ἔλεγα : μιὰ καμῖλα ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ περάσει μήτε ἀπὸ τὴν τρύπα τῆς βελόνας τοῦ γραμματικοῦ. Τὴν πλησιάζουμε γεμάτοι σεβασμὸ ἀλλὰ καὶ ὀπλισμένοι μὲ τὶς κατηγορίες· ἀναρωτιόμαστε ἂν ἡ Ἄλήθεια εἶναι μιὰ οὐσία (ἢ Ἄλήθεια, τὸ Σῶμα τῆς Γνώσης), ἢ μιὰ ιδιότητα (κάτι σὰν τὸ κόκκινο χρῶμα, ποὺ νὰ εἶναι σύμφυτο στὶς ἀληθείες) ἢ μιὰ σχέση («ἀντιστοιχία»)³. Οἱ φιλόσοφοι ὅμως θὰ ἔπρεπε νὰ καταπιαστοῦν μὲ κάτι πιὸ ταιριαστὸ στὸ ἀνάστημά τους. Ἐκεῖνο ποὺ χρειάζεται νὰ συζητηθεῖ εἶναι περισσότερο ἢ χρῆση, ἢ μερικὲς χρήσεις, τῆς λέξης «ἀληθής». In vino, πιθανό, ἢ ἡ ἄληθεια, ἀλλὰ σὲ ἕνα σοβαρὸ συμπόσιο⁴, τὸ ἄληθές].

2. Γιὰ ποιὸ πράγμα λέμε πὼς εἶναι ἀληθὲς ἢ ψευδές ; Ἡ, πὼς συναντοῦμε, στὶς φράσεις (sentences)⁵ ποὺ κάνουμε στὰ ἑλληνικά, τὴν ἔκφραση «εἶναι ἀληθής» ; Ἐκ πρώτης ὄψεως οἱ ἀπαντήσεις μοιάζουν νὰ εἶναι πολλές καὶ διάφορες. Λέμε (ἢ λέγεται ὅτι λέμε) πὼς οἱ πεποιθήσεις εἶναι ἀληθεῖς, πὼς περιγραφὲς ἢ ἀφηγήσεις εἶναι ἀληθεῖς, πὼς οἱ προτάσεις (propositions) ἢ ἰσχυρισμοὶ (assertions) ἢ δηλώσεις (statements) εἶναι ἀληθεῖς, καὶ πὼς λέξεις καὶ φράσεις εἶναι ἀληθεῖς: καὶ μὲ αὐτὸ δὲν ἔχουμε ἀναφέρει παρὰ μόνον μιὰν ἐπιλογὴ ἀπὸ τοὺς πιὸ φανεροὺς ὑποψήφιους. Καὶ ἀκόμα λέμε (ἢ λέγεται πὼς λέμε) : Ἐἶναι ἀλήθεια πὼς ἡ γάτα εἶναι πάνω στὴν ψάθα ἢ Ἐἶναι ἀλήθεια νὰ λέμε πὼς ἡ γάτα εἶναι πάνω στὴν ψάθα ἢ Ἡ ἢ ἡ γάτα εἶναι πάνω στὴν ψάθα εἶναι ἀληθής. Καί, περιστασιακά, λέμε ἀκόμη γιὰ κάτι ποὺ τὸ εἶπε κάποιος ἄλλος : «Πολὺ ἀληθινὸ» ἢ «Αὐτὸ εἶναι ἀληθές» ἢ «Ἀρκετὰ ἀληθινὸ».

Οἱ περισσότερες ἀπὸ τὶς ἐκφράσεις αὐτὲς (ἂν καὶ ὄχι ὅλες τους) — καθὼς καὶ ἄλλες ἀκόμη — ἀσφαλῶς παρουσιάζονται μὲ φυσικὸ τρόπο. Ἀλλὰ εἶναι λογικὸ νὰ ἀναρωτηθοῦμε μήπως ὑπάρχει κάποια χρῆση τοῦ «εἶναι ἀληθής» ποὺ νὰ εἶναι πρωταρχικὴ, ἢ κάποιο γενικὸ ὄνομα γιὰ κεῖνο πού, στὸ βάθος, πάντα λέμε πὼς «εἶναι ἀληθές». Ποιὰ ἀπὸ αὐτὲς τὶς ἐκφράσεις, ἂν βέβαια ὑπάρχει καμιά, πρέπει νὰ ληφθεῖ au pied de la lettre [κυριολεκτικά] ; Ἡ ἀπάντησή σου αὐτὸ τὸ ἐρώτημα δὲν θὰ μᾶς πάρει πολὺ καιρὸ καί, ἴσως,

2. Βλ. Κατὰ Ἰωάννην ιη' 37 : «λέγει αὐτῷ ὁ Πιλάτος· τί ἐστὶν ἀλήθεια ; καὶ τοῦτο εἰπὼν πάλιν ἐξῆλθεν πρὸς τοὺς Ἰουδαίους καὶ λέγει αὐτοῖς...» [ΣτΜ].

3. Εἶναι ἀρκετὰ σαφὲς πὼς «ἀλήθεια» εἶναι οὐσιαστικὸ, «ἀληθές» εἶναι ἐπίθετο, καὶ τὸ «γιὰ» στὴν «ἀλήθεια γιὰ» εἶναι μιὰ πρόθεση.

4. Τῆς Aristotelian Society [ΣτΜ].

5. Ὁρολογικὴ διασάφηση. Μεταφράζω sentence = φράση, proposition = πρόταση, assertion = ἰσχυρισμὸς, statement = δήλωση, utterance = ῥήση.

Ἡ λειτουργία τῶν ὄρων αὐτῶν ἀπέχει ἀπὸ τὴν τρέχουσα χρῆση τὸ ἴδιο ὅμως συμβαίνει (ἴσως σὲ μικρότερο βαθμὸ) μὲ τοὺς ἀντίστοιχους ὄρους στὰ ἀγγλικά [ΣτΜ].

ούτε θά μᾶς πάει μακριά : ἀλλά στή φιλοσοφία ἢ κυριολεξία εἶναι τὸ πρῶτο σκαλοπάτι⁶.

Εἰκάζω πὼς οἱ πρωταρχικὲς μορφὲς τῆς ἔκφρασης εἶναι οἱ ἀκόλουθοι :

Εἶναι ἀλήθεια (νὰ λέμε) πὼς ἡ γάτα εἶναι πάνω στήν ψάθα.

Αὐτὴ ἡ δήλωσή (του, κ.τ.λ.) εἶναι ἀληθής.

Ἡ δήλωση πὼς ἡ γάτα εἶναι πάνω στήν ψάθα εἶναι ἀληθής.

Καὶ πρῶτα ἄς μιλήσουμε γιὰ τοὺς ὑποψήφιους ἀντιπάλους.

α) Μερικοὶ λένε πὼς «ἡ ἀλήθεια εἶναι πρωταρχικὰ μιὰ ιδιότητα τῶν πεποιθήσεων». Ἀλλὰ εἶναι θεμιτὸ νὰ ἀμφιβάλουμε ἂν ἡ ἔκφραση «ἀληθὴς πεποίθηση» εἶναι κοινὴ ἔξω ἀπὸ τὴ φιλοσοφία ἢ τὴ θεολογία : καὶ εἶναι ξεκάθαρο πὼς λέμε ὅτι ἓνας ἄνθρωπος ἔχει μιὰν ἀληθῆ πεποίθηση ὅταν (καὶ μὲ τὴν ἔννοια πὼς) πιστεύει (σὲ) κά τι π ο ὐ εἶναι ἀληθές, ἢ [ὅταν] πιστεύει πὼς κά τι π ο ὐ εἶναι ἀληθές εἶναι ἀληθές. Ἐξ ἄλλου, ἂν, ὅπως ὑποστηρίζουν μερικοὶ, μιὰ πεποίθηση ἔχει «τὴ φύση μιᾶς εἰκόνας», τότε ἡ πεποίθηση ἔχει τὴ φύση αὐτοῦ π ο ὐ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἀληθές, μολονότι θὰ μποροῦσε, λόγου χάρι, νὰ εἶναι πιστό⁷.

β) Οἱ ἀληθεῖς περιγραφὲς καὶ οἱ ἀληθεῖς ἀφηγήσεις δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ παραλλαγὲς ἀληθῶν δηλώσεων ἢ σύνολα ἀπὸ ἀληθεῖς δηλώσεις, τὸ ἴδιο ὅπως εἶναι οἱ ἀληθεῖς ἀπαντήσεις καὶ τὰ παρόμοια. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὶς προτάσεις, στὸ βαθμὸ π ο ὐ τὶς λέμε ἀληθεῖς κατὰ κυριολεξία (καὶ ὄχι, ὅπως συνήθως, σωστές, βάσιμες, κ.τ.λ.)⁸. Στὰ νομικὰ ἢ στή γεωμετρία, ἡ πρόταση εἶναι κάτι βαρυσήμαντο, συνήθως εἶναι μιὰ γενίκευση, κάτι π ο ὐ καλούμαστε νὰ τὸ δεχτοῦμε καὶ π ο ὐ πρέπει νὰ τὸ στηρίζουν ἐπιχειρήματα: δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἄμεση ἔκθεση κοινῆς παρατήρησης — ἂν κοιτάξεις καὶ μὲ πληροφορήσεις πὼς ἡ γάτα εἶναι πάνω στήν ψάθα, αὐτό, μολονότι εἶναι δήλωση, δὲν εἶναι πρόταση. Πράγματι, στή φιλοσοφία, «πρόταση» χρησιμοποιεῖται καμιά φορὰ μὲ ἰδιαίτερο τρόπο, ὡς 'τὸ νόημα ἢ ἡ ἔννοια μιᾶς φράσης ἢ οἰκογένειας ἀπὸ φράσεις'. Ὡστόσο, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ ἂν συμφωνοῦμε ἢ ὄχι μὲ αὐτὴν τὴ χρῆση, ἡ πρόταση μὲ τὴν παραπάνω ἔννοια, ἀσφαλῶς δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἐκεῖνο π ο ὐ λέμε ὅτι εἶναι ἀληθές ἢ ψευδές: ἀφοῦ ποτὲ δὲν λέμε : 'Τὸ νόημα (ἢ ἡ ἔννοια) αὐτῆς τῆς φράσης (ἢ αὐτῶν τῶν λέξεων) εἶναι ἀληθές' : ἐκεῖνο ὅμως π ο ὐ λέμε εἶναι τὸ ἴδιο μὲ αὐτὸ π ο ὐ λέει καὶ ὁ δικαστῆς ἢ οἱ ἔνορκοι — δηλαδή πὼς «Ο ἰ λ ἔ ξ ε ι ς, ἂν τὶς πάρουμε μὲ

6. Λογοπαίγνιο : Ὁ συγγραφέας μεταφράζει τὴ γαλλικὴ ἔκφραση *au pied de la lettre* καὶ γράφει πὼς στή φιλοσοφία *the foot of the letter is the foot of the ladder* [ΣτΜ].

7. Ἐνα ὁμοίωμα εἶναι ἀληθές *σὰ νὰ* εἶχε ζωὴ (*true to life*), ὄχι ὅμως ἀληθές *γιὰ τὴ* ζωὴ (*true of life*). Μιὰ λεκτικὴ *εἰκόνα* μπορεῖ νὰ εἶναι ἀληθής, ἀκριβῶς γιὰτὶ δὲν εἶναι εἰκόνα.

8. Καὶ τὰ «ἐπιχειρήματα» ἐπιδέχονται κατηγορήματα: τὸ ἴδιο καὶ γιὰ αὐτά, δὲν τὰ λέμε ἀληθινὰ, ἀλλά, λ.χ., πὼς ἰσχύουν.

αὐτὴ τῆ σημασία ἢ ἂν τοὺς ἀποδώσουμε τὸ τάδε ἢ τάδε νόημα, ἢ ἂν τὶς ἐρμηνεύσουμε ἢ καταλάβουμε μὲ αὐτὸν ἢ μὲ ἐκεῖνον τὸν τρόπο, εἶναι ἀληθεῖς».

γ) Ἀσφαλῶς βέβαια λέμε πὼς οἱ λέξεις καὶ οἱ φράσεις εἶναι ἀληθεῖς· τὸ πρῶτο τὸ λέμε συχνά, τὸ δεύτερο σπάνια. Ἀλλὰ καὶ πάλι, μὲ ὀρισμένες μόνο ἔννοιες. Οἱ λέξεις, ὅπως τὶς θεωρεῖ ὁ φιλόλογος, ὁ λεξικογράφος, ὁ γραμματικός, ὁ γλωσσολόγος, ὁ φωνολόγος, ὁ τυπογράφος, ὁ κριτικός (τοῦ ὕφους ἢ τῶν κειμένων), καὶ ἄλλοι, δὲν εἶναι οὔτε ἀληθεῖς οὔτε ψευδεῖς· εἶναι σχηματισμένες λάθος, ἀόριστες, ἐλαττωματικές, ἀδύνατο νὰ μεταφραστοῦν, δύσκολο νὰ τὶς προφέρει κανεὶς, ἔχουν ὀρθογραφικὰ λάθη, εἶναι ἀρχαϊκὲς ἢ ἔχουν πέσει σὲ ἀχρηστία, κ.τ.λ.⁹. Οἱ φράσεις, σὲ παρόμοιες περιπτώσεις εἶναι ἐλλειπτικές, μπερδεμένες, παρηχοῦν ἢ εἶναι ἀσύντακτες. Ὡστόσο λέμε : 'Τὰ λόγια τοῦ ἦταν ὀλωσδιόλου ἀληθινὰ' ἢ 'ἡ τρίτη φράση στὴν πέμπτη σελίδα τοῦ λόγου τοῦ εἶναι ὀλότελα ψευδής'. Ἐδῶ ὅμως οἱ λέξεις 'λόγια' καὶ 'φράση' ἀναφέρονται — ὅπως δείχνουν τὰ καταδειχτικά (οἱ κτητικὲς ἀντωνυμίες, τὰ ρήματα στὶς προσωπικὲς ἐγκλίσεις, οἱ καθορισμένες περιγραφές, κ.τ.λ.) πού, σὲ αὐτὴ τὴ χρήση, τὶς συνοδεύουν σχεδὸν πάντα — στὶς λέξεις ἢ φράσεις ὅπως τὶς χρησιμοποιεῖ ἕνας ὀρισμένος ἄνθρωπος σὲ μιὰν ὀρισμένη περίσταση. Μὲ ἄλλα λόγια ἀναφέρονται σὲ δηλώσεις (τὸ ἴδιο ὅπως ἡ παροιμία 'Πόσες ἀλήθειες δὲν λέμε χωρατεύοντας').

Κάνουμε μιὰ δήλωση· καὶ αὐτὸ εἶναι ἕνα ἱστορικὸ συμβάν — ἕνας ὀρισμένος ὀμιλητὴς ἢ συγγραφέας ἐκφέρει ὀρισμένες λέξεις (μιὰ φράση) μπροστὰ σὲ ἕνα ἀκροατήριον καὶ σὲ ἀναφορὰ μὲ μιὰ ἱστορικὴ κατάσταση, συμβάν ἢ ὀτιδήποτε ἄλλο¹⁰.

Ἡ φράση ἀποτελεῖται ἀπὸ λέξεις, ἡ δήλωση γίνεται μὲ λέξεις. Μιὰ φράση εἶναι ὀρθὴ στὴ γλώσσα ἢ δὲν εἶναι ὀρθή, μιὰ δήλωση ἢ εἶναι στὰ ἑλληνικὰ ἢ δὲν εἶναι στὰ ἑλληνικὰ. Κάνουμε δηλώσεις, ἐνῶ χρησιμοποιοῦμε λέξεις ἢ φράσεις. Μιλᾶμε γιὰ τὴν δήλωσή μου, ἀλλὰ γιὰ τὴν φράση στὰ ἑλληνικὰ (φτιάχνουμε φράσεις, ἀλλὰ ὄχι δηλώσεις). Ἡ ἴδια φράση χρησιμοποιεῖται γιὰ διαφορετικὲς δηλώσεις (λέω : «Εἶναι δικό μου»· λές :

9. Ὁ Peirce ἔκανε μιὰν ἀρχὴ ὅταν τόνισε πὼς ὑπάρχουν δύο (ἢ τρεῖς) διαφορετικὲς σημασίες τῆς λέξης 'λέξη' καὶ σκιαγράφησε μιὰ τεχνικὴ (τὴν 'ἀπαρίθμηση' τῶν λέξεων) γιὰ νὰ μποροῦμε νὰ ἀποφασίζουμε τί εἶναι μιὰ 'διαφορετικὴ σημασία'. Ἀλλὰ δὲν ὀρίζει καλὰ τὶς δύο σημασίες, καὶ ὑπάρχουν πολὺ περισσότερες σημασίες - ἡ 'λέξη' (vocable) σημασία, ἡ σημασία κατὰ τὸ φιλόλογο, γιὰ τὸν ὁποῖο ἡ λέξη 'grammar' εἶναι ἴδια μὲ τὴ λέξη 'glamour', ὁ κριτικὸς τῶν κειμένων γιὰ τὸν ὁποῖο τὸ ἄρθρο 'ὁ' ἀπαντᾷ δύο φορές στὴν ἀράδα 254, κ.ο.κ.ε. Μὲ ὄλο πού ξεχώρισε 66 εἶδη σημείων (signs) δὲν πιστεύω πὼς ὁ Peirce ξεχωρίζει ἀνάμεσα σὲ μιὰ φράση καὶ σὲ μιὰ δήλωση.

10. Λέγοντας 'ἱστορικὸ' δὲν ἐννοῶ πὼς δὲν μποροῦμε νὰ μιλᾶμε γιὰ φράσεις μελλοντικὲς ἢ δυνατές. Καὶ οὔτε εἶναι ἀνάγκη ὁ 'ὀρισμένος' ὀμιλητὴς νὰ εἶναι καθορισμένος. Καὶ ἀκόμη δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ «ἐκφέρουμε» τὶς λέξεις δημόσια—τὸ ἀκροατήριον μπορεῖ νὰ συμπίπτει μὲ τὸν ἴδιο τὸν ὀμιλητή.

«Είναι δικό μου»): μπορεί κιόλας να χρησιμοποιηθεί σε δυο περιστάσεις ή από δυο ανθρώπους που κάνουν την ίδια δήλωση, αλλά για να γίνει τοῦτο, πρέπει ή φράση να προφερθεί στην ίδια περίπτωση ή γεγονός¹¹. Μιλᾶμε για 'τὴ δήλωση πὸς Δ' καὶ για 'τὴ φράση «Δ»', ὄχι ὅμως για 'τὴ φράση πὸς Δ'¹². Ὄταν λέω πὸς ἐκεῖνο πὸς μπορεί νὰ εἶναι ἀληθὲς εἶναι μιὰ δήλωση, διόλου δὲν ἐπιθυμῶ νὰ δεσμευθῶ για πάντα μὲ μιὰ λέξη. Ἔτσι λ.χ. ἂν καὶ ἡ λέξη 'ἰσχυρισμὸς' ἔχει ἴσως μεγαλύτερο πλάτος, ὥστόσο, τὶς περισσότερες φορές, ταιριάζει στὰ ἴδια συμφραζόμενα. Καὶ οἱ δυὸ λέξεις ἔχουν τὸ ψεγάδι νὰ εἶναι μᾶλλον ἡχηρὲς (πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὰ γενικὰ 'αὐτὸ πὸς εἶπες' ἢ 'τὰ λόγια σου') — ἂν καὶ ἴσως τὶς πιὸ πολλές φορές, ὅταν συζητᾶμε για τὴν ἀλήθεια ἐνὸς πράγματος (ὅποιο καὶ ἂν εἶναι αὐτό), τὸ ὕφος μας γίνεται κάπως ἐπίσημο. Καὶ οἱ δυὸ λέξεις ἔχουν τὴν ἀρετὴ νὰ ἀναφέρονται καθαρὰ στὴν ἱστορικὴ χρῆση μιᾶς φράσης ἀπὸ κάποιον πὸς τὴν ἐκφέρει· κατὰ συνέπεια νὰ μὴν εἶναι ἰσοδύναμες μὲ τὴ λέξη 'φράση'. Γιατὶ εἶναι συνηθισμένο λάθος νὰ θεωροῦμε πρωταρχικὴ τὴν : '(ἡ φράση) «Δ» εἶναι ἀληθὴς (στὰ ἑλληνικά)'. Ἐδῶ ἡ προσθήκη τῶν λέξεων 'στὰ ἑλληνικά' χρησιμεύει για νὰ τονίζεται πὸς 'φράση' δὲν χρησιμοποιεῖται ὡς ἰσοδύναμο τοῦ 'δήλωση' — για νὰ εἶναι σαφὲς ὅτι δὲν εἶναι ἡ φράση ἐκεῖνο πὸς μπορεί νὰ εἶναι ἀληθὲς ἢ ψευδὲς (ἐξ ἄλλου τὸ 'ἀληθὴς στὰ ἑλληνικά' εἶναι σολοικισμὸς, κακοπλασμένος, ὑποθέτω, — καὶ μὲ οἰκτρὰ ἀποτελέσματα —, κατὰ τὸ πρότυπο ἐκφράσεων ὅπως 'ἀληθὴς στὴ γεωμετρία').

3. Πότε μιὰ δήλωση εἶναι ἀληθὴς ; Ἐχουμε τὸν πειρασμὸ νὰ ἀπαντήσουμε (τουλάχιστο ἂν περιοριστοῦμε σὲ 'ἀπλὲς' δηλώσεις) : "Ὄταν ἀντιστοιχεῖ στὰ γεγονότα". Καὶ αὐτό, στὴν τρέχουσα γλώσσα, δύσκολα μπορεί νὰ θεωρηθεῖ πὸς δὲν εἶναι ὀρθό. Πρέπει μάλιστα νὰ ὁμολογήσω πὸς δὲν τὸ θεωρῶ διόλου λάθος : ἡ θεωρία τῆς ἀλήθειας εἶναι μιὰ σειρά ἀπὸ κοινοτοπίες. Καὶ ὅμως μπορεί νὰ εἶναι, τουλάχιστον, παραπλανητικὴ.

11. 'Τὸ ἴδιο' δὲν ἔχει πάντα τὴν ἴδια σημασία. Πράγματι δὲν ἔχει νόημα μὲ τὸν τρόπο πὸς ἔχει νόημα μιὰ 'κοινὴ' λέξη ὅπως 'κόκκινο' ἢ 'ἄλογο' : εἶναι ἓνα (τὸ κατεξοχὴν) μέσο (device) για νὰ διαπιστώνουμε καὶ νὰ ξεχωρίζουμε τὰ νοήματα τῶν κοινῶν λέξεων. Ὄπως ἡ λέξη 'πραγματικός', αὐτὸ εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ ἐφόδια σὲ λέξεις πὸς διαθέτουμε για τὸν καθορισμὸ καὶ τὴ ρύθμιση τῆς σημασιολογίας τῶν λέξεων.

12. Τὰ εἰσαγωγικά δείχνουν πὸς, ἐνῶ οἱ λέξεις ἐκφέρονται (γραπτὰ), δὲν πρέπει νὰ θεωροῦνται ὡς δήλωση ἐκεῖνου πὸς τὶς ἐκφέρει. Αὐτὸ καλύπτει δυὸ δυνατὲς περιπτώσεις : τὶς ἀκόλουθες : Στὴν περίπτωση (i) τὸ θέμα μας εἶναι ἡ φράση· στὴν περίπτωση (ii) τὸ θέμα εἶναι ἡ δήλωση πὸς ἔγινε μὲ τὶς λέξεις στὰ εἰσαγωγικά. Μόνο στὴν περίπτωση (i) εἶναι σωστὸ νὰ λέμε πὸς τὸ (συγκεκριμένο) σημεῖο (token) ἐκτελεῖ τὰ χρεῖα τοῦ (γενικοῦ) τύπου (καὶ ἐδῶ ἀκόμα εἶναι ὀλοτέλα λαθεμένο νὰ λέμε πὸς τὸ 'Ἡ γάτα εἶναι πάνω στὴν ψάθα' εἶναι τὸ ὄνομα μιᾶς φράσης στὰ ἑλληνικά—μολονότι τὸ 'Ἡ γάτα εἶναι πάνω στὴν ψάθα' θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ὁ τίτλος ἐνὸς μυθιστορήματος ἢ ἀκόμη ἓνας σκύλος νὰ ὀνομαζόταν *Gattus est psathus*. Μόνο στὴ περίπτωση (ii) ὑπάρχει κάτι ἀληθὲς ἢ ψευδὲς, καὶ αὐτὸ εἶναι ὄχι ἡ παράθεση (τῶν λέξεων) ἀλλὰ ἡ δήλωση πὸς ἔγινε μὲ τὶς λέξεις πὸς βρίσκονται μέσα στὰ εἰσαγωγικά.

Γιὰ νὰ ὑπάρχει ἐπικοινωνία τοῦ εἴδους πού πετυχαίνουμε μέσα ἀπὸ τὴ γλῶσσα, πρέπει νὰ ὑπάρχει μιὰ παρακαταθήκη ἀπὸ σύμβολα (ὀποιασδήποτε λογῆς) πού νὰ μπορεῖ «κατὰ βούλησιν» νὰ τὰ παράγει ἕνας ἐπικοινωνῶν (ὁ ὀμιλητῆς) καὶ νὰ μπορεῖ νὰ τὰ παρατηρεῖ ἕνας παραλήπτης (ὁ ἀκροατῆς) : αὐτὰ μποροῦμε νὰ τὰ ὀνομάσουμε 'λέξεις', μολονότι βέβαια δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχουν τὴν παραμικρὴ ὀμοιότητα μὲ ἐκεῖνα πού συνήθως τὰ λέμε λέξεις. — Θὰ μποροῦσαν νὰ εἶναι σημαῖες γιὰ ναυτικὰ σήματα, κ.τ.λ.. Καὶ πρέπει νὰ ὑπάρχει καὶ κάτι ἄλλο, διαφορετικὸ ἀπὸ τὶς λέξεις, κάτι πού ἂν θέλουμε νὰ ἐπικοινωνοῦμε σχετικὰ μὲ αὐτό, πρέπει νὰ χρησιμοποιοῦμε τὶς λέξεις : αὐτὸ τὸ κάτι μποροῦμε νὰ τὸ ὀνομάσουμε ὁ 'κόσμος'. Δὲν ὑπάρχει λόγος ὁ κόσμος νὰ μὴν περιλαμβάνει λέξεις (ὅπως καὶ νὰ τὶς πάρουμε), φτάνει νὰ ἐξαιρέσουμε τὴν ἴδια τὴ δήλωση πού κάνουμε μὲ αὐτὲς γιὰ τὸν κόσμο σὲ μιὰ ὀρισμένη περίσταση. Καὶ ἀκόμα, ὁ κόσμος πρέπει νὰ παρουσιάζει (πρέπει νὰ παρατηροῦνται) ὀμοιότητες καὶ ἀνομοιότητες (δὲν μποροῦν νὰ ὑπάρχουν οἱ πρῶτες χωρὶς τὶς δεῦτερες, καὶ ἀντίστροφα) : ἂν καθετὶ ἦταν ἀπόλυτα ἀξεχώριστο ἀπὸ καθετὶ ἄλλο ἢ ὀλότελα διαφορετικὸ ἀπὸ καθετὶ ἄλλο, τότε δὲν θὰ μπορούσαμε νὰ μιλήσουμε γιὰ τίποτε. Καὶ τέλος (γιὰ τὶς τωρινὲς μας ἀνάγκες — γιὰτὶ ἀσφαλῶς δὲν εἶναι μόνο αὐτὲς οἱ συνθήκες πού πρέπει νὰ ἱκανοποιοῦνται) πρέπει νὰ ὑπάρχουν δυὸ ὀμάδες συμβάσεων :

Περιγραφικὲς (descriptive) συμβάσεις πού συσχετίζουν τὶς λέξεις (= φράσεις) μὲ τοὺς τύπους τῶν καταστάσεων, τῶν πραγμάτων, τῶν συμβάντων, κ.τ.λ. πού μπορεῖ κανεὶς νὰ βρεῖ στὸν κόσμο.

Καταδειχτικὲς (demonstrative) συμβάσεις πού συσχετίζουν τὶς λέξεις (= δηλώσεις) μὲ τὶς ἱστορικὲς καταστάσεις, πράγματα κ.τ.λ. πού βρίσκονται στὸν κόσμο¹³.

Μιὰ δήλωση λέγεται ἀληθὴς ὅταν ἡ ἱστορικὴ κατάσταση πραγμάτων (historic state of affairs) μὲ τὴν ὀποία τὴ συσχετίζουν οἱ καταδειχτικὲς συμβάσεις (ἡ κατάσταση στὴν ὀποία 'ἀναφέρεται' ἡ δήλωση) ἔχει τὸν τύπο¹⁴

13. Καὶ οἱ δυὸ ὀμάδες τῶν συμβάσεων μποροῦν νὰ συμπεριληφθοῦν κάτω ἀπὸ τὸν ὀρο 'σημασιολογία'. Ἀλλὰ ἔχουν μεγάλες διαφορὲς.

14. 'Ἐχει τὸν τύπο τῆς κατάστασης' σημαίνει 'εἶναι ἀρκετὰ ὀμοια μὲ τὶς ὑποδειγματικὲς ἐκεῖνες καταστάσεις πραγμάτων μὲ τὶς ὀποῖες'. Ἔτσι γιὰ νὰ εἶναι ἀληθινὴ μιὰ δήλωση πρέπει μιὰ κατάσταση πραγμάτων νὰ εἶναι ὀμοια μὲ ὀρισμένες ἄλλες (καὶ αὐτὸ εἶναι μιὰ φυσικὴ σχέση) ἀλλὰ καὶ ἀρκετὰ ὀμοια γιὰ νὰ τῆς ταιριάζει ἡ ἴδια 'περιγραφή' (καὶ αὐτὸ δὲν εἶναι πιά καθαρὰ φυσικὴ σχέση). Νὰ ποῦμε 'Αὐτὸ εἶναι κόκκινο' δὲν εἶναι τὸ ἴδιο σὰ νὰ λέμε 'Αὐτὸ εἶναι ὅπως ἐκεῖνα', καὶ οὔτε σὰ νὰ λέγαμε 'Αὐτὸ εἶναι ὅπως ἐκεῖνα πού τὰ λέγαμε κόκκινα'. Πὼς πράγματα εἶναι ὀμοια ἢ ἀκόμη 'ἀκριβῶς' ὀμοια, μπορῶ κυριολεκτικὰ νὰ τὸ δῶ, ἀλλὰ πὼς εἶναι τὸ ἴδιο δὲν μπορῶ νὰ τὸ δῶ κυριολεκτικὰ — ὅταν λέω πὼς εἶναι τὸ ἴδιο χρῶμα, αὐτὸ ἐμπεριέχει μιὰν ἄλλη σύμβαση πού προστίθεται στὴ συμβατικὴ ἐπιλογή τοῦ ὀνόματος, ὀνόματος πού πρέπει νὰ ἀποδώσουμε στὸ χρῶμα πού λέμε πὼς ἔχουν τὰ πράγματα αὐτά.

τῆς κατάστασης πού οἱ περιγραφικές συμβάσεις συσχετίζονται μέ τή φράση τήν ὁποία μεταχειριζόμαστε γιά νά κάνουμε τή δήλωση¹⁵.

3α. Ἡ χρήση τῆς λέξης 'γεγονότα' γιά τίς ἱστορικές καταστάσεις, τὰ συμβάντα, κ.τ.λ., καί γενικά γιά τόν κόσμον δημιουργεῖ δυσκολίες. Γιατί ἡ λέξη 'γεγονός' χρησιμοποιεῖται κατὰ κανόνα μέ τὸ «ὅτι» [ἢ τὸ «πὼς»] στίς φράσεις 'Εἶναι γεγονός ὅτι Δ' ἢ 'Εἶναι γεγονός πὼς Δ' καί στήν ἔκφραση 'Τὸ γεγονός πὼς Δ' — καί ὅλα αὐτὰ ὑποβάλλουν τήν ἰδέα πὼς θά ἦταν ἀληθές νά ποῦμε ὅτι Δ¹⁶. Αὐτὸ μπορεῖ νά μᾶς ὀδηγήσει στήν ὑπόθεση ὅτι :

(i) 'Γεγονός' εἶναι μιὰ ἐναλλακτική ἔκφραση ἀντί τῆς 'ἀληθοῦς δήλωσης'. Παρατηροῦμε πὼς ὅταν ἓνας ντετέκτιβ πεῖ "Ἄς κοιτάξουμε τὰ γεγονότα" δέν κοιτάει κάτω ἀπὸ τὸ χαλί, ἀλλὰ προφέρει μιὰ σειρά ἀπὸ δηλώσεις. Καί ἀκόμη λέμε 'ἐκθέτω τὰ γεγονότα' (state the facts)¹⁷.

(ii) Γιά κάθε ἀληθινὴ δήλωση ὑπάρχει 'ένα' γεγονός πού τῆς ἀντιστοιχεῖ ἀκριβῶς — γιά κάθε σκούφια, τὸ κεφάλι στὸ ὁποῖο ταιριάζει.

15. Τὸ κακὸ εἶναι πὼς οἱ φράσεις περιέχουν λέξεις ἢ ρηματικούς παράγοντες πού ἐξυπηρετοῦν— συχνὰ ταυτόχρονα— καί περιγραφικούς καί καταδειχτικούς σκοπούς (γιά νά μὴν ἀναφέρουμε καί ἄλλους σκοπούς). Στὴ φιλοσοφία ἐκλαμβάνουμε τὸ περιγραφικὸ γιά καταδειχτικὸ (θεωρία τῶν «καθόλου») ἢ τὸ καταδειχτικὸ γιά περιγραφικὸ (θεωρία τῶν μονάδων). Ἡ φράση, στήν κανονικὴ ἀντιδιαστολή της ἀπὸ τὴν ἀπλή λέξη ἢ τὸ τμῆμα τῆς φράσης, χαρακτηρίζεται ἀπὸ τὸ ὅτι περιέχει ἓνα *minimum* ρηματικῶν καταδειχτικῶν παραγόντων (ἢ 'ἀναφορὰ στὸ χρόνο' τοῦ Ἀριστοτέλη)· ὥστόσο πολλές καταδειχτικὲς συμβάσεις δέν εἶναι ρηματικὲς (κατάδειξη μέ τὸ δάχτυλο, κ.τ.λ.) καί ἡ χρήση τους μᾶς ἐπιτρέπει νά κάνουμε μονολεκτικὲς δηλώσεις πού δέν εἶναι 'φράσεις'. Ἐτσι 'γλώσσες' σὰν ἐκεῖνη τῶν *σημείων* (ὀδικῆς κυκλοφορίας, κ.τ.λ.) χρησιμοποιοῦν ἐντελῶς ξεχωριστὰ μέσα γιά τὰ περιγραφικά καί γιά τὰ καταδειχτικά τους στοιχεῖα (τὸ σημεῖο πάνω στήν πινακίδα, τὴ θέση τῆς πινακίδας). Ἐσχετα μέ τὸν ἀριθμὸ τῶν ρηματικῶν καταδειχτικῶν παραγόντων, πού χρησιμοποιοῦμε ὡς βοηθητικά, πρέπει πάντα νά ὑπάρχει μιὰ μὴ ρηματικὴ ἀφετηρία γιά τίς παραπάνω συνιστώσες — αὐτὴν τὴν ἀφετηρία ἔχουμε ὡς στόχο ὅταν ἐκφέρουμε τὴ δήλωση.

16. Χρησιμοποιοῦ τίς ἀκόλουθες *συντομεύσεις*:

Δ : ἡ γάτα εἶναι πάνω στήν ψάθα.

ΔΑ : εἶναι ἀληθές πὼς ἡ γάτα εἶναι πάνω στήν ψάθα.

ηδο/(τηδο) : ἡ δήλωση ὅτι /(τὴ δήλωση ὅτι)

Παίρνω σταθερὰ ὡς παράδειγμά μου τηδο Δ καί ὄχι, ἄς ποῦμε, τηδο ὁ Ἰούλιος Καῖσαρ ἦταν φαλακρὸς ἢ τηδο ὅλα τὰ μουλάρια εἶναι στεῖρα, γιατί αὐτὲς μποροῦν, ἢ καθεμιὰ μέ τὸν τρόπο της, νά μᾶς κάνουν νά λησμονήσουμε τὴ διάκριση φράση/δήλωση : κατὰ τὰ φαινόμενα, στήν πρώτη περίπτωση, ἔχουμε μιὰ φράση πού μπορεῖ νά χρησιμοποιηθεῖ γιά νά ἀναφερθοῦμε σὲ μιὰ μόνη ἱστορικὴ κατάσταση, ἐνῶ, στήν ἄλλη περίπτωση, ἔχουμε μιὰ δήλωση χωρὶς συγκεκριμένη ἀναφορὰ σὲ μιὰ τουλάχιστον (εἰδική) ἱστορικὴ κατάσταση.

Ἄν μᾶς ἐπαιρνε ὁ χῶρος θά ἔπρεπε νά πραγματευτοῦμε καί ἄλλα εἶδη δηλώσεων (ὕπαρκτων, γενικῶν, ὑποθετικῶν, κ.τ.λ.): αὐτὲς δημιουργοῦν προβλήματα πού ἔχουν περισσότερη σχέση μέ τὸ νόημα παρά μέ τὴν ἀλήθεια — ἂν καί δέν εἶμαι τόσο βέβαιος γιά τίς ὑποθετικὲς δηλώσεις.

17. Ἀγγλισμὸς πού σημαίνει : ἐκθέτω τὰ στοιχεῖα πού ἔχουν σημασία γιά τὸ θέμα πού συζητᾶμε [ΣτΜ].

Ἡ (i) ὀδηγεῖ σὲ μερικὰ ἀπὸ τὰ σφάλματα τῶν θεωριῶν γιὰ τὶς ὁποῖες ἡ ἀλήθεια εἶναι ζήτημα τυπικὸ ἢ 'συνοχῆς' (coherence)· ἡ (ii) στὰ σφάλματα τῶν θεωριῶν γιὰ τὶς ὁποῖες ἡ ἀλήθεια εἶναι 'ἀντιστοιχία'. Εἴτε ὑποθέτουμε πὼς δὲν ὑπάρχει τίποτε ἐξὸν ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἀληθῆ δήλωση — τίποτε στὸ ὁποῖο νὰ ἀντιστοιχεῖ —, εἴτε γεμίζουμε τὸν κόσμον μὲ γλωσσικοὺς Doppelgänger [σωσίες] (καὶ τὸν παραγεμίζουμε μὲ τέτοιους σωσίες — κάθε ψῆγμα 'θετικοῦ' γεγονότος θάβεται κάτω ἀπὸ μιὰ πυκνότερη συγκέντρωση ἀπὸ 'ἀρνητικά' γεγονότα, κάθε μικροῦτσικο λεπτομερειακὸ γεγονός παραγεμίζεται μὲ ἄφθονα γενικά γεγονότα, καὶ πάει λέγοντας).

"Ὅταν μιὰ δήλωση εἶναι ἀληθής, ἀσφαλῶς ὑπάρχει μιὰ κατάσταση πραγμάτων ποὺ τὴν καθιστᾷ ἀληθῆ καὶ ποὺ εἶναι *totum* ξεχωριστὴ ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ δήλωση : ἀλλὰ εἶναι ἐξίσου βέβαιο πὼς δὲν μπορούμε παρὰ νὰ περιγράψουμε μὲ λέξεις ἐκείνη τὴν κατάσταση πραγμάτων (μὲ τὶς ἴδιες λέξεις ἢ, ἂν γίνεται, μὲ ἄλλες λέξεις). Δὲν μπορῶ νὰ περιγράψω τὴν κατάσταση ὅπου νιώθω ἀναγούλα παρὰ μόνο ἂν πῶ ὅτι εἶναι μιὰ κατάσταση κατὰ τὴν ὁποία νιώθω ἀναγούλα (ἢ πὼς ἔχω αἰσθήματα ἐμετοῦ)¹⁸: ὅμως, ἀνάμεσα στὴ δήλωση πὼς νιώθω ἀναγούλα (ὅσο ἀληθινὴ καὶ ἂν εἶναι) καὶ στὸ νὰ ἔχω ἀναγούλα ὑπάρχει ἓνα πελώριο καὶ ἀγεφύρωτο χάσμα¹⁹.

Ἡ φράση 'γεγονὸς ὅτι' εἶναι φτιαγμένη γιὰ χρῆση σὲ καταστάσεις ὅπου ἀγνοοῦμε τὴ διάκριση ἀνάμεσα στὴν ἀληθῆ δήλωση καὶ στὴν κατάσταση πραγμάτων γιὰ τὴν ὁποία αὐτὴ ἀληθεύει· ἂν στὴν καθημερινὴ ζωὴ αὐτὸ γίνεται συχνά — καὶ μὲ κέρδος —, στὴ φιλοσοφία αὐτὸ γίνεται σπάνια —. προπαντὸς ὅταν συζητᾷμε τὸ θέμα τῆς ἀλήθειας, ὅπου δουλειά μας εἶναι ἀκριβῶς νὰ παγιδέψουμε τὶς λέξεις καὶ νὰ τὶς κρατήσουμε ξεχωριστὰ ἀπὸ τὸν κόσμον. Νὰ ρωτᾷμε : 'Τὶ εἶναι τὸ γεγονὸς πὼς Δ ; Ἡ ἀληθῆς δήλωση πὼς Δ ἢ ἐκεῖνο γιὰ τὸ ὁποῖο αὐτὴ ἀληθεύει;' μπορεῖ νὰ προκαλέσει ἄτοπες ἀπαντήσεις. "Ἄς κάνουμε ἓναν παραλληλισμὸ : μολονότι ἔχει νόημα νὰ ρωτᾷμε 'Τὴ λέξη «ἐλέφαντας» καβαλᾷμε ἢ τὸ ζῶο;' — καὶ ἐξίσου 'Τὴ λέξη γράφουμε ἢ τὸ ζῶο;' —, εἶναι ἀνόητο νὰ ρωτᾷμε 'Τὴ λέξη ὀρίζουμε ἢ τὸ ζῶο;' Γιατὶ τὸ νὰ ὀρίσουμε ἓναν ἐλέφαντα (ἂν ὑποθέσουμε πὼς τὸ κάνουμε ποτὲ) εἶναι μιὰ συνοπτικὴ περιγραφή μιᾶς διεργασίας ποὺ περικλείνει καὶ τὴ λέξη καὶ τὸ ζῶο (τὴν εἰκόνα ρυθμίζω ἢ τὸ θωρηκτό;)· ἔτσι τὸ νὰ μιᾷμε γιὰ τὸ 'γεγονὸς' εἶναι ἓνας τρόπος νὰ συνοψίζουμε μιὰ κατάσταση ποὺ συνεπάγεται καὶ λέξεις καὶ τὸν κόσμον²⁰.

18. "Ἄν αὐτὸ καὶ μόνον ἐννοοῦσαν λέγοντας πὼς 'ἢ «Τώρα βρέχει» εἶναι ἀληθῆς τότε καὶ μόνον ἂν τώρα βρέχει' — τότε πάει καλά.

19. Χρειαζόνται δυὸ γιὰ νὰ κάνουν μιὰν ἀλήθεια. "Ἄρα (εἶναι φανερό) πὼς δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι κριτήριον τῆς ἀλήθειας κάποιο χαρακτηριστικὸ ποὺ βρίσκουμε μέσα στὴν ἴδια τὴ δήλωση καὶ ποὺ θὰ ἀποκαλύψει ἂν αὐτὴ εἶναι ἀληθῆς ἢ ψευδῆς. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ δήλωση δὲν μπορεῖ νὰ ἀναφέρεται στὸν ἑαυτὸ της χωρὶς νὰ προκύπτει ἄτοπο.

20. 'Εἶναι ἀληθὲς ὅτι Δ' καὶ 'Εἶναι γεγονὸς πὼς Δ' ἔχουν ἐφαρμογὴ στὶς ἴδιες περιστάσεις· τὸ σκουφὶ ταιριάζει ὅταν ὑπάρχει κεφάλι στὸ ὁποῖο νὰ ταιριάζει. Τὸ ρόλο τῆς λέξης

3β. Καί ἡ λέξις 'ἀντιστοιχεῖ' δημιουργεῖ δυσκολίες γιατί συνήθως σημασιολογεῖται ἢ πολὺ περιορισμένα ἢ πολὺ πλατιά ἢ ἔτσι πού νά μή ταιριάζει μέ τὰ συμφραζόμενα. Τὸ μόνο οὐσιαστικὸ σημεῖο εἶναι πὼς ὁ συσχετισμὸς ἀνάμεσα στὶς λέξεις (=φράσεις) καὶ στὸν τύπο τῆς κατάστασης, τοῦ συμβάντος, κ.τ.λ. εἶναι ἀ π ὅ λ υ τ α κ αὶ κ α θ α ρ ἄ σ υ μ β α τ ι κ ὸ ς (ὁ συσχετισμὸς πρέπει νά εἶναι τέτοιος ὥστε, ὅταν μέ τίς λέξεις αὐτὲς κάνουμε μιὰ δήλωση ἀναφορικὰ μέ μιὰν ἱστορικὴ κατάσταση αὐτοῦ τοῦ τύπου, ἢ δήλωση νά εἶναι ἀληθής). Στὸ βαθμὸ πού πρόκειται μόνο γιὰ τὴν ἀλήθεια, εἴμαστε ἀπόλυτα ἐλεύθεροι νά ἀναθέσουμε σὲ ὅ π ο ι ο δ ῆ π ο τ ε σύμβολο νά περιγράψει ὅ π ο ι ο ν δ ῆ π ο τ ε τύπο κατάστασης. Σὲ μιὰ γλώσσα χωρὶς μεγάλες δυνατότητες, ἡδο παλαβὸς θὰ μπορούσε νά ἀληθεύει στὶς ἴδιες ἀκριβῶς περιστάσεις στὶς ὁποῖες ἀληθεύει ἢ δήλωση (στὰ ἑλληνικὰ) πὼς οἱ Φιλελεύθεροι εἶναι τὸ κόμμα πού προτιμᾷ ὁ λαός²¹. Δὲν ὑπάρχει καμιὰ ἀπολύτως ἀνάγκη οἱ λέξεις πού χρησιμοποιοῦμε γιὰ νά κάνουμε μιὰν ἀληθῆ δήλωση νά 'καθρεφτίζουν' μέ ὁποιοδήποτε τρόπο, ὅσοδήποτε πλάγιο, ἕνα ὁποιοδήποτε γνῶρισμα τῆς κατάστασης ἢ τοῦ συμβάντος· ὅση ἀνάγκη ἔχει μιὰ λέξις νά εἶναι ἠχο-ικὴ ἢ ἡ γραφὴ τῆς εἰκονογραφικῆ, ἄλλη τόση ἔχει ἢ δήλωση, γιὰ νά εἶναι ἀληθινὴ, νά ἀναπαράγει τὴν 'πολλαπλότητα' (ἄς ποῦμε) ἢ τὴ 'δομὴ' ἢ τὴ 'μορφὴ' τῆς πραγματικότητος· μέ ἄλλα λόγια : καμιὰ ἀνάγκη. Νά ὑποθέσουμε πὼς ἔχει, σημαίνει νά ξανακάνουμε τὸ λάθος νά προβάσουμε πάνω στὸν κόσμον τὰ γνωρίσματα τῆς γλώσσας.

Πολὺ συχνά, ὅσο πιὸ ὑποτυπώδης εἶναι μιὰ γλώσσα, τόσο περισσότερο θὰ τείνει νά εἶναι μονολεκτικὴ γιὰ καταστάσεις πού ἔχουν ἐξαιρετικὰ πολὺ-πλοκο τύπο· αὐτὸ ἔχει μειονεκτήματα ὅπως εἶναι ἢ μεγαλύτερη δυσκολία στὴν ἐκμάθηση τῆς γλώσσας καὶ ἢ ἀδυναμία τῆς νά πραγματεῦεται καταστάσεις πού εἶναι ἄτυπες, ἀπρόβλεπτες, γιὰ τίς ὁποῖες μπορεῖ (ἀπλούστατα) νά μὴν ὑπάρχει λέξις. Ὄταν ταξιδεύουμε στὸ ἐξωτερικὸ μέ μόνο μας ἐφόδιο ἕνα βιβλίον φράσεων, μπορεῖ νά χάσουμε πολλές ὥρες προσπαθώντας νά ἀποστηθίσουμε

A¹-moest-fa¹nd-^otschâ^rwoum^on,
Ma¹hwîl-iz-wau^rpt (bènt),

κ.τ.λ. κ.τ.λ., καὶ ὅμως νά βρισκόμαστε στὴν κατάσταση νά ἔχουμε τὸν στυλογράφο τῆς θείας μας²² καὶ νά μὴν εἴμαστε σὲ θέσι νά τὸ ποῦ-

'γεγονὸς' μποροῦν νά τὸν παίξουν καὶ ἄλλες λέξεις : λ.χ. λέμε 'Ἡ κατάσταση εἶναι πὼς Δ'.

21. Καὶ τώρα ἀκόμα θὰ μπορούσαμε νά χρησιμοποιήσουμε τὸ 'παλαβὸς' ὡς συνθηματικὴ λέξις· ἀλλὰ ὁ κώδικας, ὡς μετασχηματισμὸς μιᾶς γλώσσας, διακρίνεται ἀπὸ τὴ γλώσσα, καὶ ἡ συνθηματικὴ λέξις πού μεταβιβάζεται δὲν εἶναι (οὔτε λέγεται) 'ἀληθής'.

22. Φράσις γραμμὴν μέ τίς φωνητικὰς ἀξίαις· σὲ κοινὴ ἀγγλικὴ γραφὴ : I must find a charwoman ; my will is warpt (= bent), πού σημαίνει «Πρέπει νά βρῶ μιὰ καθαρίστρια· ἢ θέλησή μου ἔχει λυγίσει (καμφθεῖ)». Λίγο πιὸ κάτω, ὁ συγγραφεὺς ἀναφέρεται στὴν ἔκφραση «la plume de ma tante» πού ἀποτελέσεν, γιὰ πολὺ καιρὸ, ἕνα ἀπὸ τὰ πρῶτα παραδείγματα πού ἔβρισκε κανεὶς στὰ πιὸ διαδεδομένα στὴν Ἀγγλία ἐγχειρίδια γαλλικῶν [ΣτΜ].

με. Τὰ χαρακτηριστικά μιᾶς πιὸ ἀναπτυγμένης γλώσσας (διάρθρωση, μορφολογία, συντακτικό, ἀφαίρεση, κ.τ.λ.), δὲν κάνουν τίς δηλώσεις ποὺ γίνονται σὲ αὐτὴν πιὸ κατάλληλες νὰ εἶναι ἀληθεῖς ἢ κατάλληλες νὰ εἶναι πιὸ ἀληθεῖς· ὅμως αὐξάνουν τὴν εὐλυγισία τῆς γλώσσας, τὴν περιεκτικότητά της, τὴν ἀκρίβειά της, διευκολύνουν τὴν ἐκμάθησή της, κ.τ.λ.. Καὶ ἀσφαλῶς μποροῦμε νὰ προωθήσουμε αὐτοὺς τοὺς στόχους ἂν κάνουμε τὴ γλώσσα νὰ 'καθρεφτίζει' μὲ συμβατικούς τρόπους τὰ γνωρίσματα ποὺ διακρίνουμε στὸν κόσμον (ἀφοῦ βέβαια λάβουμε ὑπόψη μας τὴ φύση τοῦ γλωσσικοῦ μέσου).

Ὡστόσο ἀκόμα καὶ ὅταν μιὰ γλώσσα 'καθρεφτίζει' σχεδὸν ὀλοκληρωτικὰ τέτοια γνωρίσματα τοῦ κόσμου (τὸ κάνει ἄραγε αὐτὸ ποτέ;), τὸ θέμα τῆς ἀλήθειας τῶν δηλώσεων, τὸ ἴδιο ὅπως συνέβαινε καὶ μὲ τίς πιὸ ὑποτυπώδεις γλώσσες, μένει πάντα τὸ ἴδιο, δηλ. ἂν οἱ λέξεις ποὺ χρησιμοποιοῦνται γιὰ τὴ δήλωση εἶναι ἐκεῖνες στὶς ὁποῖες ἀναθέσαμε συμβατικὰ νὰ ἀντιπροσωπεύουν καταστάσεις τοῦ τύπου στὸν ὁποῖο ἀνήκει ἡ κατάσταση ποὺ ὑποσημαίνεται ἀπὸ τὴ δήλωση. Μιὰ ζωγραφιά, ἓνα ἀντίγραφο, μιὰ ἀπομίμηση, μιὰ φωτογραφία — στὸ βαθμὸ ποὺ εἶναι ἀναπαραστάσεις ποὺ παράγονται μὲ φυσικὰ ἢ μηχανικὰ μέσα, δὲν εἶναι ποτὲ ἀληθῆ : μιὰ ἀναπαράσταση μπορεῖ νὰ εἶναι ἀκριβῆς ἢ ζωντανή (ἀληθῆς ὡς πρὸς τὸ πρῶτό τυπο) ὅπως μπορεῖ νὰ εἶναι ἓνας δίσκος γραμμοφώνου ἢ μιὰ μεταγραφή, ἀλλὰ ὄχι ἀληθῆς (γιά) ὅπως μπορεῖ νὰ εἶναι τὰ πραχτικὰ μιᾶς συνεδρίασης. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ἓνα (φυσικὸ) σημεῖο κάποιου πράγματος μπορεῖ νὰ εἶναι ἀλάνθαστο ἢ ἀναξιόπιστο, ἀλλὰ μόνο ἓνα (τεχνητὸ) σημεῖο γιά κάτι μπορεῖ νὰ εἶναι σωστὸ ἢ λαθεμένο²³.

Ἀνάμεσα σὲ μιὰ ἀληθινὴ ἐκθεση καὶ σὲ μιὰ πιστὴ εἰκόνα (ὑπογραμμίσαμε κάπως ὑπερβολικὰ τὴν ἀντίθεσή τους), ὑπάρχουν πλῆθος ἄλλες ἐνδιάμεσες περιπτώσεις· καὶ τὴν ἀντίθεσή τους μποροῦμε νὰ τὴ διακρίνουμε ὀλοκάθαρα μόνον ὅταν μελετήσουμε τίς ἐνδιάμεσες αὐτὲς περιπτώσεις (αὐτὸ εἶναι κάτι ποὺ τραβάει σὲ μᾶκρος). Ἄς πάρουμε, λ.χ., τοὺς χάρτες : μποροῦμε νὰ τοὺς χαρακτηρίσουμε ὡς εἰκόνες· ὅμως εἶναι πολὺ στυλιζαρισμένες εἰκόνες. Ἄν ἓνας γεωγραφικὸς χάρτης μπορεῖ νὰ εἶναι σαφῆς ἢ ἀκριβῆς ἢ παραπλανητικὸς, ὅπως καὶ μιὰ δήλωση, γιὰτὶ νὰ μὴ μπορεῖ νὰ εἶναι ἀληθῆς ἢ ὑπερβολικὸς ; Πῶς διαφέρουν τὰ 'σύμβολα' ποὺ χρησιμοποιοῦνται στὴ χαρτογράφηση ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ χρησιμοποιοῦνται γιά νὰ κάνουμε δηλώσεις ; Ἄπὸ τὴν ἄλλη μεριά, γιὰτὶ δὲν εἶναι χάρτης ἓνα μωσαϊκὸ ἀπὸ ἀεροφωτογραφίες ; Καὶ πότε ἓνας χάρτης γίνεται ἓνα διάγραμμα ; Αὐτὰ εἶναι τὰ ἐρωτήματα ποὺ μποροῦν πράγματι νὰ μᾶς βοηθήσουν νὰ διαλευκάνουμε τὸ ζήτημα.

4. Μερικοὶ ἔχουν πεῖ ὅτι —

23. Ὁ Berkeley συγχέει αὐτὰ τὰ δύο. Δὲν θὰ ὑπάρξουν βιβλία (books) μέσα στὰ ρυάκια (running brooks) ὡς τὴ μέρα ποὺ θὰ ἀνατεῖλει ἡ ὕδρο - σημασιολογία.

Τὸ νὰ λέμε πὼς ἓνας ἰσχυρισμὸς εἶναι ἀληθοῦς διόλου δὲν σημαίνει πὼς προβάλλουμε καὶ ἄλλον πρόσθετο ἰσχυρισμό.

Σὲ ὅλες τὶς φράσεις τῆς μορφῆς 'ἢ q εἶναι ἀληθοῦς', τὸ τμήμα φράσης «εἶναι ἀληθοῦς» εἶναι λογικὰ περιττό.

Τὸ νὰ λέμε πὼς μιὰ πρόταση εἶναι ἀληθοῦς σημαίνει μονάχα πὼς τὴν βεβαιώνουμε, καὶ τὸ νὰ λέμε πὼς εἶναι ψευδῆς σημαίνει μονάχα πὼς βεβαιώνουμε τὴν ἀντιφατικὴ τῆς.

Ἔχουν λάθος. ἩδοΔ (ἐκτὸς ἀπὸ ἀλλόκοτες περιπτώσεις καταναγκαστικῆς ἢ ἀμφίβολης κατασκευῆς) ἀναφέρεται στὸν κόσμο, ἢ σὲ ὁποιοδήποτε μέρος τοῦ πού δὲν περιέχει τηδοΔ, δηλαδή τὸν ἑαυτὸ τῆς²⁴. ἩδοΔ ἀναφέρεται στὸν κόσμο ἢ σὲ κάποιο μέρος τοῦ πού περιέχει τηδοΔ ἀλλὰ ἀποκλείει αὐτὴ τὴν ἴδια, δηλ. τηδοΔΑ. Πού σημαίνει ὅτι ηδοΔ ἀναφέρεται σὲ κάτι στὸ ὁποῖο δὲν μπορεῖ νὰ ἀναφερθεῖ ηδοΔ. Ἀσφαλῶς καμιά ἀπὸ τὶς δηλώσεις πού ἀναφέρονται στὸν κόσμο (ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἔχει ἀποκλειστεῖ ηδοΔ), δὲν περιέχεται στηδοΔΑ χωρὶς κιόλας νὰ περιέχεται στηδοΔ — καὶ ἀκόμη, εἶναι ἀμφίβολο ἂν στηδοΔΑ περιέχεται ἢ δήλωση ἐκείνη γιὰ τὸν κόσμο (ἀπὸ τὸν ὁποῖο ἀποκλείσαμε τηδοΔ) πού κάνουμε ὅταν δηλώνουμε πὼς Δ. (Ἄν δηλώσω πὼς ηδοΔ εἶναι ἀληθοῦς, πρέπει ἄραγε νὰ συμφωνήσουμε πὼς δήλωσα ὅτι Δ; Μόνο κατὰ συμπερασμό)²⁵. Ἀλλὰ τίποτε ἀπὸ αὐτὰ δὲν δείχνει πὼς ηδοΔΑ εἶναι δήλωση πού δὲν διαφέρει ἀπὸ τηδοΔ. Ἄν ὁ κύριος Κ γράψει σὲ ἓνα πῖνακα ἀνακοινώσεων τὸ 'ὁ κύριος Λ εἶναι διαρρήκτης', τότε γίνεται δίκη γιὰ νὰ ἀποφασιστεῖ ἂν ἡ δήλωση πού δημοσίευσε ὁ κύριος Κ ὅτι ὁ κύριος Λ εἶναι διαρρήκτης εἶναι συκοφαντικὴ. Ἐτυμηγορία: 'ἡ δήλωση τοῦ κυρίου Κ εἶναι ἀληθοῦς (στὴν οὐσία καὶ στὰ πράγματα)²⁶'. Κατόπι γίνεται δεύτερη δίκη γιὰ νὰ ἀποφασιστεῖ ἂν ὁ κύριος Λ εἶναι διαρρήκτης — κατ' αὐτὴν δὲν συζητεῖται πιά ἡ δήλωση τοῦ κυρίου Κ —. Ἀπόφαση: 'ὁ κύριος Λ εἶναι διαρρήκτης'. Εἶναι μεγάλη φασαρία νὰ κάνει κανεὶς μιὰ δεύτερη δίκη: γιατί ὅμως νὰ γίνει, ἂν ἡ ἀπόφαση εἶναι τὸ ἴδιο πράγμα ὅπως καὶ ἡ προηγουμένη ἐτυμηγορία;²⁷

24. Μιὰ δήλωση μπορεῖ νὰ ἀναφέρεται στὸν 'ἑαυτὸ' τῆς μετὰ τὴν ἔννοια, λ.χ. τῆς φράσης ἢ τῆς ρήσης πού προφέρουμε ὅταν τὴν κάνουμε (ἡ λέξη 'δήλωση' δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀπαλλαγμένη ἀπὸ ἀοριστία). Ἀλλὰ ἔχουμε ἀντινομίες (paradox) μόνον ὅταν μιὰ δήλωση τείνει νὰ ἀναφερθεῖ στὸν ἑαυτὸ τῆς μετὰ τὸ ὑλικὸ (θὰ λέγαμε) τρόπο, δηλαδή ὅταν τείνει νὰ δηλώσει πὼς αὐτὴ ἢ ἴδια εἶναι ἀληθοῦς ἢ νὰ δηλώσει ἐκεῖνο στὸ ὁποῖο ἀναφέρεται ('Αὐτὴ ἢ δήλωση ἀναφέρεται στὸν Κάτωνα').

25. Καὶ 'κατὰ συμπερασμό' ηδοΔΑ βεβαιώνει κάτι πού εἶναι σχετικὸ μετὰ τὸ νὰ κάνει κανεὶς μιὰ δήλωση· καὶ αὐτὸ εἶναι κάτι πού ἀσφαλῶς δὲν τὸ δηλώνει ἢ ἴδια ηδοΔ.

26. In substance and in fact. Νομικὴ ἔκφραση πού στὴν καθαρὴ γράφεται «κατ' οὐσίαν καὶ ἐν τοῖς πράγμασιν [ΣτΜ].

27. Αὐτὸ δὲν εἶναι ἀπόλυτα σωστό: ὑπάρχουν πολλοὶ προσωπικοὶ καὶ δικονομικοὶ λόγοι γιὰ νὰ γίνουν δυὸ δίκες: αὐτοὶ ὅμως εἶναι ἄσχετοι μετὰ τὸ ὅτι τὸ θέμα πού ἐκδικάζεται δὲν εἶναι τὸ ἴδιο καὶ τὶς δυὸ φορές.

Ἔχουμε τὴν αἴσθησι πὼς οἱ μαρτυρίες πὸ ἐξετάζονται γιὰ νὰ βγεῖ ἡ πρώτη ἐτυμολογία εἶναι οἱ ἴδιες μὲ τὶς μαρτυρίες στὶς ὁποῖες βασίζεται ἡ δεύτερη ἀπόφασι. Αὐτό, ἂν ἀκριβολογήσουμε, δὲν εἶναι ὀρθό. Πιὸ σωστὸ εἶναι πὼς κάθε φορὰ πὸ ἡδοΔ εἶναι ἀληθὴς καὶ ἡδοΔΑ εἶναι ἀληθὴς, καὶ ἀντίστροφα — καὶ ὅτι κάθε φορὰ πὸ ἡδοΔ εἶναι ψευδής, ἡδοΔΑ εἶναι καὶ αὐτὴ ψευδής, καὶ ἀντίστροφα²⁸. Καὶ ὑποστηρίζουν πὼς οἱ λέξεις 'εἶναι ἀληθὴς' εἶναι λογικὰ περιττὲς γιὰτὶ πιστεύουν πὼς, γενικά, ἂν δύο δηλώσεις εἶναι τέτοιες πὸ νὰ μὴ μπορεῖ νὰ εἶναι ἀληθὴς ἢ μιὰ χωρὶς νὰ ἀληθεύει καὶ ἡ ἄλλη (ἢ, ἢ μιὰ ψευδὴς χωρὶς νὰ εἶναι ψευδὴς καὶ ἡ ἄλλη), τότε αὐτὲς πρέπει νὰ σημαίνουν τὸ ἴδιο πράγμα. Ἀλλὰ μποροῦμε νὰ ἀμφιβάλλουμε ἂν ἡ ἄποψι αὐτὴ εἶναι γενικά σωστὴ : καὶ ἂν ἀκόμα εἶναι σωστὴ, γιὰτὶ τάχα θὰ ἔπρεπε νὰ ἰσχύει καὶ στὴν περίπτωσι ἑνὸς τόσο ἰδιότυπου τμήματος φράσις ὅπως τὸ 'εἶναι ἀληθὴς' ; Εἶναι πασίγνωστο πὼς στὴ φιλοσοφία τὰ λάθη γεννιοῦνται ὅταν σκεφτόμαστε πὼς ἐκεῖνο πὸ ἰσχύει γιὰ 'τρέχουσες' λέξεις ὅπως 'κόκκινο' ἢ 'γκρινιάζει' πρέπει νὰ ἰσχύει καὶ γιὰ ἐξαιρετικὲς λέξεις καθὼς 'πραγματικὸς' ἢ 'ὑπάρχει'. Ἀλλὰ εἶναι φανερό πὼς 'ἀληθὴς' εἶναι ἀκριβῶς μιὰ ἄλλη τέτοια ἐξαιρετικὴ λέξι²⁹.

Σχετικὰ μὲ τὸ 'γεγονὸς' πὸ περιγράφεται ἀπὸ τηδοΔΑ ὑπάρχει κάτι τὸ ἰδιόρρυθμο, κάτι πὸ μπορεῖ νὰ μᾶς κάνει νὰ διστάζουμε ἂν θὰ τὸ ποῦμε 'γεγονὸς'· δηλαδὴ τὸ ὅτι ἡ σχέση ἀνάμεσα στὴδοΔ καὶ στὸν κόσμο, σχέση πὸ ἡδοΔΑ βεβαιώνει πὼς ὑπάρχει, εἶναι μιὰ καθαρά συμβατικὴ σχέση (μιὰ σχέση πὸ 'ἢ σκέψι τὴν κάνει τέτοια'). Γιὰτὶ ἔχουμε ἐπίγνωσι πὼς αὐτὴ ἢ σχέση εἶναι τέτοια πὸ θὰ μπορούσαμε νὰ τὴν ἀλλάξουμε «κατὰ βούλησιν», ἐνῶ ἔχουμε τὴν τάσι νὰ περιορίσουμε τὴ χρῆσι τῆς λέξις 'γεγονὸς' στὰ «σ κ λ η ρ ἄ» γεγονότα, δηλ. στὰ γεγονότα πὸ εἶναι φυσικά καὶ ἀμετάβλητα, ἢ πάντως πὸ δὲν μποροῦμε νὰ τὰ ἀλλάξουμε ὅπως μᾶς ἀρέσει. Ἔτσι, γιὰ νὰ πάρουμε μιὰν ἀνάλογι περίπτωσι, μπορεῖ νὰ μὴ μᾶς ἀρέσει νὰ λέμε γεγονὸς τὸ ὅτι ἡ λέξι ἐλέφαντας ἔχει τὴ σημασία πὸ ἔχει μολονότι μπορεῖ νὰ καταλήξουμε νὰ τὸ ὀνομάσουμε («μαλακὸ») γεγονὸς — καὶ μολονότι βέβαια, δὲν ἔχουμε κανένα δισταγμὸ νὰ θεωρήσουμε γεγονὸς τὸ ὅτι αὐτοὶ πὸ μιλοῦν (σύγχρονα) ἑλληνικά χρησιμοποιοῦν τὶς λέξεις μὲ τὸν τρόπο πὸ τὶς χρησιμοποιοῦν.

Σημαντικὸ γνῶρισμα αὐτῆς τῆς ἄποψις εἶναι πὼς συγγέει τὸ ψεῦδος μὲ τὴν ἄρνησι : γιὰτὶ σύμφωνα μὲ αὐτὴν, εἶναι τὸ ἴδιο πράγμα νὰ λέμε 'Αὐτὸς δὲν εἶναι στὸ σπίτι του' καὶ νὰ λέμε 'Εἶναι ψευδὲς πὼς αὐτὸς εἶναι στὸ σπίτι του'. (Ἀλλὰ τί γίνεται ἂν δὲν ὑπάρχει κανένας πὸ νὰ λέει ὅτι αὐτὸς εἶναι στὸ σπίτι του ; Ἡ ἂν κείτεται νεκρὸς στὸ πάνω πάτωμα ;)

28. Ὅχι ἐντελῶς ὀρθό, γιὰτὶ ἡδοΔΑ ἔχει θέση μόνον ὅταν ἡδοΔ ἀντιμετωπίζεται σὰν κάτι πὸ ἔγινε καὶ ἐπαληθεύτηκε.

29. Unum, verum, bonum, — παλιὲς προτιμήσεις πὸ δίκαια ἔχουν μεγάλη φήμη. Καθεμιὰ τους ἔχει κάτι τὸ ἀλλόκοτο. Ἡ θεωρητικὴ θεολογία εἶναι μιὰ μορφὴ ὀνοματολατρίας.

Πάμπολλοι φιλόσοφοι, στην προσπάθειά τους να απαλλαγούν από την άρνηση, υποστηρίζουν πώς μια άρνηση δεν είναι άλλο από μια κατάφαση δεύτερου βαθμοῦ (πού σημαίνει πώς μια ὀρισμένη κατάφαση δεύτερου βαθμοῦ είναι ψευδής)· και ὁμως, ὅταν προσπαθοῦν να απαλλαγούν ἀπὸ τὸ ψευδές, υποστηρίζουν πὼς να ἰσχυρίζομαστε ὅτι μιὰ δήλωση εἶναι ψευδής δεν εἶναι ἄλλο ἀπὸ τὸ να ἰσχυρίζομαστε τὴν ἄρνησή της (ἀντιφατική). Δὲν εἶναι δυνατό να πραγματευτεῖ κανεὶς ἐδῶ ἕνα τόσο θεμελιακὸ θέμα³⁰. Ἐς μοῦ ἐπιτραπεί μόνο να βεβαιώσω τὰ ἀκόλουθα. Ἡ κατάφαση καὶ ἡ ἄρνηση βρίσκονται στὸ ἴδιο ἀκριβῶς ἐπίπεδο, μὲ τὴν ἔννοια πὼς δὲν μπορεῖ να ὑπάρξει καμιὰ γλώσσα πὸς να μὴν περιέχει συμβάσεις καὶ γιὰ τὶς δυὸ καὶ πὼς καὶ οἱ δυὸ ἀναφέρονται στὸν κόσμον μὲ τὸν ἴδιον βαθμὸ ἀμεσότητας καὶ ὄχι σὲ δηλώσεις σχετικὲς μὲ τὸν κόσμον : ἀντίθετα, μιὰ γλώσσα μπορεῖ κάλλιστα να ὑπάρχει χωρὶς να ἔχει κανένα μηχανισμό (device) πὸς να ἔχει τὴ λειτουργία τῶν 'ἀληθῆς' καὶ 'ψευδῆς'. Ὅποιαδήποτε θεωρία γιὰ τὴν ἀλήθεια, ἂν θέλει να εἶναι ἱκανοποιητική, πρέπει να μπορεῖ να τὰ βγάζει πέρα τὸ ἴδιο καλὰ μὲ τὸ ψεῦδος:³¹ καὶ μπορεῖ κανεὶς να υποστηρίξει πὼς τὸ 'εἶναι ψευδές' εἶ-

30. Οἱ ἀκόλουθες δυὸ ομάδες λογικῶν ἀξιωμάτων εἶναι ὁλότελα ξεχωριστὲς ἢ μιὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὅπως τὶς παρουσιάζει ὁ Ἀριστοτέλης (ὄχι ὁμως καὶ οἱ μαθητὲς του) :

α) Καμιὰ δήλωση δὲν μπορεῖ να εἶναι καὶ ἀληθῆς καὶ ψευδῆς.

Καμιὰ δήλωση δὲν μπορεῖ να εἶναι οὔτε ἀληθῆς οὔτε ψευδῆς.

β) Ἀπὸ δυὸ ἀντιφατικὲς δηλώσεις —

Δὲν μποροῦν καὶ οἱ δυὸ να εἶναι ἀληθεῖς.

Δὲν μποροῦν καὶ οἱ δυὸ να εἶναι ψευδεῖς.

Ἡ δεύτερη ομάδα ἀπαιτεῖ ἕναν ὀρισμὸ τῶν ἀντιφατικῶν, καὶ συνήθως συνδέεται μὲ τὸ ἀσυνείδητο αἴτημα ὅτι γιὰ κάθε δήλωση ὑπάρχει μιὰ καὶ μόνη ἄλλη δήλωση τέτοια ὥστε ὡς ζευγάρι να ἀποτελοῦν ἀντιφατικὲς δηλώσεις. Εἶναι ἀμφίβολο κατὰ πόσον ὅποιαδήποτε γλώσσα περιέχει ἢ πρέπει να περιέχει ἀντιφατικὲς δηλώσεις (ὅποιοσδήποτε ὀρισμὸς καὶ ἂν δοθεῖ γιὰ αὐτὲς) τέτοιες πὸς να ἱκανοποιοῦν τοῦτο τὸ αἴτημα καὶ μαζί τὴν ομάδα τῶν ἀξιωμάτων (β).

Ἐκεῖνες ἀπὸ τὶς λεγόμενες 'λογικὲς ἀντινομίες' (εἶναι ζήτημα ἂν ἀποτελοῦν γνήσια κλάση ἀντινομῶν) πὸς ἀφοροῦν τὰ 'ἀληθῆς' καὶ 'ψευδῆς' δὲν πρέπει να ἀνάγονται σὲ περιπτώσεις αὐτὸ—ἀντίφασης, τὸ ἴδιο (ἢ λιγότερο) ἀπὸ ὅτι ἡ 'Δ ἀλλὰ ἐγὼ δὲν τὴν πιστεύω'. Μιὰ δήλωση πὸς σημαίνει πὼς αὐτὴ ἢ ἴδια εἶναι ἀληθῆς εἶναι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος τόσο παράλογη ὅσο καὶ μιὰ δήλωση πὸς σημαίνει πὼς ἡ ἴδια εἶναι ψευδῆς. Ὑπάρχουν καὶ ἄλλα εἶδη φράσεων πὸς παραβαίνουν τὶς θεμελιακὲς συνθήκες γιὰ ὅποιοδήποτε εἶδος ἐπικοινωνίας καὶ τὶς παραβαίνουν διαφορετικὰ ἀπὸ ὅ,τι τὶς παραβαίνει ἡ 'Αὐτὸ εἶναι κόκκινο καὶ δὲν εἶναι κόκκινο' — λ.χ. 'Αὐτὸ δὲν ὑπάρχει (ἐγὼ δὲν ὑπάρχω)' ἢ ἐξίσου 'Αὐτὸ ὑπάρχει (ἐγὼ ὑπάρχω)'. Τὰ θανάσιμα ἁμαρτήματα εἶναι περισσότερα ἀπὸ ἕνα· καὶ ὁ δρόμος γιὰ τὴ σωτηρία δὲν περνᾷ ἀπὸ καμιὰ ἱεραρχία.

31. Να εἶναι ψευδῆς δὲν εἶναι βέβαια να ἀντιστοιχεῖ σὲ ἕνα μὴ - γεγονός, ἀλλὰ να μὴν ἀντιστοιχεῖ ὀρθὰ σὲ ἕνα γεγονός. Γι' αὐτὸ μερικοὶ δὲν μπόρεσαν να δοῦν μὲ ποῖο τρόπο γνωρίζουμε μὲ ποῖο γεγονός πρέπει να συγκρίνουμε τὴ δήλωση, ἀφοῦ αὐτὴ, ὅταν εἶναι ψευδῆς, δὲν περιγράφει τὸ γεγονός στὸ ὅποιο δὲν ἀντιστοιχεῖ ὀρθὰ — ἀλλὰ τὸ περιγράφει λάθος. Αὐτὸ ἐγινε γιὰτὶ θεώρησαν ὅλες τὶς γλωσσικὲς συμβάσεις ὡς περιγραφικὲς — ἐνῶ οἱ συμβάσεις πὸς καθορίζουν σὲ ποιά κατάσταση ἀναφέρεται ἡ δήλωση εἶναι καταδειχτικές. Καμιὰ δήλωση δὲν μπορεῖ να δηλώσει ἐκεῖνο στὸ ὅποιο ἀναφέρεται αὐτὴ ἢ ἴδια.

ναι περιττό μόνο αν γίνει ή βασική σύγχυση που αναφέραμε πιο πάνω.

5. 'Υπάρχει και άλλος τρόπος για να φτάσουμε στη διαπίστωση πώς ή φράση 'είναι αληθές' δεν είναι λογικά περιττή, και να καταλάβουμε τι είδος δήλωση κάνουμε όταν λέμε πώς μια όρισμένη δήλωση είναι αληθής. 'Υπάρχουν πολυάριθμα άλλα επίθετα που βρίσκονται στην ίδια ομάδα με το 'αληθής' και το 'ψευδής', που άφοροδν δηλ. τις σχέσεις ανάμεσα στις λέξεις (καθώς τις προφέρουμε σχετικά με μιάν ιστορική κατάσταση) και στον κόσμο· ωστόσο όμως αυτά τα επίθετα κανείς δεν θα τα παραμέριζε ως λογικά περιττά. Λ.χ. λέμε πώς μια όρισμένη δήλωση είναι υπερβολική ή άοριστη ή ξερή, μια περιγραφή είναι κάπως ωμή ή παραπλανητική ή όχι πολύ καλή, μια έκθεση πολύ γενική ή πολύ λακωνική. Σε περιπτώσεις σαν αυτές δεν έχει νόημα να θέλει κανείς (σε άπλή γλώσσα) να αποφασίσει αν μια δήλωση είναι 'αληθής ή ψευδής'. 'Αληθεύει ή είναι ψευδος πώς ή Θεσσαλονίκη είναι πιο βόρεια από την 'Αθήνα ; Πώς ό Γαλαξίας έχει το σχήμα ένός τηγανιτοδ αυγοδ ; Πώς ό Μπετόβεν ήταν μέθυσος ; Πώς ό Wellington νίκησε στο Βατερλώ ; 'Υπάρχουν πολλοί και διάφοροι βαθμοί και διαστάσεις ευστοχίας για τις δηλώσεις που κάνουμε : οί δηλώσεις ταιριάζουν στα γεγονότα πάντοτε λίγο ή πολύ χαλαρά, με διαφορετικούς τρόπους, ανάλογα με την περίσταση και ανάλογα με τις προθέσεις και με τους σκοπούς. 'Εκείνο που βαθμολογεΐται με άριστα σε μια εξέταση γενικών γνώσεων μπορεί, σε άλλες περιστάσεις, να πάρει «μετριότατα». Και ή πιο δόκιμη από τις γλώσσες μπορεί να μην τα 'βγάλει πέρα' σε μιάν ανώμαλη κατάσταση, ή να μην έπαρκέσει (με άρκετά άπλό τρόπο) για νέες ανακαλύψεις : είναι αλήθεια ή είναι ψέμα πώς ό σκύλος³² γυρίζει γύρω γύρω από την άγελάδα³³; Και άκόμα

32. 'Εδω ό Austin έξυπονοεί το παιδικό τραγουδάκι :

'Hey diddle diddle
The cat and the fiddle
The cow jumped over the moon ;
the little dog laughed
to see such sport
and the dish ran away with the spoon'

που άποτελεί, όπως θα έλεγε ό Wittgenstein, ένα «γλωσσικό παιχνίδι» όπου ή λειτουργία του «σκύλος» είναι πολύ διαφορετική από ότι στο παράδειγμα. 'Αλλά και πιο γενικά, ένω έχει νόημα να λέμε πώς ό σκύλος γυρίζει γύρω από τα πρόβατα (που φυλάει), ή τα παιδιά γύρω από το δέντρο κ.τ.λ., δεν έχει (συμβατικό) νόημα να ποδμε πώς ό σκύλος γυρίζει γύρω από την άγελάδα : είναι άτοπο [ΣτΜ].

33. 'Εδω είναι πολύ λογικό να μιλάμε για θεωρίες της αλήθειας ως 'συνοχής' (και για πραγματιστικές θεωρίες) με όλο που αυτές δεν κατορθώνουν να άποτιμήσουν σωστά το κοινότοπο, αλλά και κεντρικό, έπιχείρημα πώς ή αλήθεια είναι ζήτημα σχέσης ανάμεσα στις λέξεις και στον κόσμο, και παρ' όλη τη λαθεμένη Gleichschaltung [= έξομοίωση] κάθε λογής άστοχίας των δηλώσεων κάτω από τον μοναδικό τίτλο των 'μερικώς αληθών'

τι γίνεται με την μεγάλη τάξη των περιπτώσεων όπου δεν πρόκειται τόσο για το ότι μια δήλωση είναι ψευδής (ή αληθής) όσο για το ότι είναι εκτός θέσεως, ἄ τ ο π η (λ.χ. να ποῦμε «ὅλες οἱ ἐνδείξεις εἶναι πὼς πρόκειται γιὰ ψωμί»—ὅταν τὸ ψωμί εἶναι μπροστὰ στὰ μάτια μας).

Κατεχόμεστε ἀπὸ τὴν ἔμμομη ἰδέα τῆς 'ἀλήθειας' ὅταν συζητᾶμε γιὰ δηλώσεις, ἀκριβῶς τὸ ἴδιο ὅπως μᾶς κατέχει ἡ ἔμμομη ἰδέα τῆς 'ἐλευθερίας' ὅταν συζητᾶμε γιὰ τὴ συμπεριφορά. Καὶ δὲν καταλήγουμε πουθενὰ ἐφόσον νομίζουμε πὼς ἐκεῖνο ποῦ πρέπει νὰ ἀποφασιστεῖ εἶναι ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο ἂν μιὰ ὀρισμένη πράξη ἔγινε ἐλεύθερα ἢ ὄχι: τὰ πράγματα γίνονται πιὸ εὐκόλα μόλις στραφοῦμε πρὸς τὰ πολυάριθμα ἐπιρρήματα ποῦ χρησιμοποιοῦνται στὴν ἴδια περίπτωση ('τυχαῖα', 'ἀκούσια', ἀπερίσκεπτα', κτλ.)—τότε βλέπουμε πὼς δὲν ἀπαιτεῖται κανένα συμπέρασμα τῆς μορφῆς 'Ergo, ἡ πράξη ἔγινε ἐλεύθερα (ἢ ὄχι ἐλεύθερα)'. "Ὅπως ἡ ἐλευθερία, ἔτσι καὶ ἡ ἀλήθεια εἶναι ἓνα σκέτο minimum, ἢ ἓνα ἀπατηλὸ ἰδανικὸ (ἢ ἀλήθεια, ὀλόκληρη ἢ ἀλήθεια καὶ τίποτε ἄλλο ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀλήθεια σχετικὰ, ὡς ποῦμε, μετὴ μάχη τοῦ Βατερλώ ἢ τὴν Primagera³⁴).

6. Δὲν εἶναι μόνο στεῖρο καὶ ἄγονο καὶ ὑποθέτουμε πὼς ὅλες οἱ δηλώσεις ἔχουν ὡς στόχο νὰ εἶναι 'ἀληθεῖς', ἀλλὰ μπορεῖ κανεὶς νὰ προχωρήσει περὶ πέρα καὶ νὰ ἀμφισβητήσῃ ἂν κάθε 'δήλωση' ἔχει γιὰ στόχο τῆς νὰ εἶναι ἀληθής. Εἶναι πολὺς καιρὸς ποῦ ἡ ἀρχὴ τῆς Λογικῆς: 'Κάθε πρόταση πρέπει νὰ εἶναι ἀληθής ἢ ψευδής' ἔχει δράσει ὡς ἡ πιὸ ἀπλή, ἢ πιὸ πειστικὴ καὶ ἡ πιὸ διάχυτη μορφή περιγραφικῆς πλάνης. Κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδρασή τῆς, οἱ φιλόσοφοι ἐρμήνευσαν ὅλες τὶς 'προτάσεις' παίρνοντας γιὰ ὑπόδειγμα τὴ δήλωση πὼς ἓνα ὀρισμένο πράγμα εἶναι κόκκινο — δήλωση ποῦ ὑποτίθεται πὼς γίνεται ὅταν τὸ πράγμα γιὰ τὸ ὁποῖο μιλάμε βρίσκεται αὐτὴ τὴ στιγμή μπροστὰ στὰ μάτια μας.

Πρόσφατα ὅμως, φτάσαμε στὸ σημεῖο νὰ καταλαβαίνουμε πὼς πολλὲς ρήσεις ποῦ εἶχαν ἐκληφθεῖ ὡς δηλώσεις (μόνο καὶ μόνο ἐπειδὴ, μετὰ τὴν γραμματικὴ μορφή, δὲν μποροῦν νὰ ταξινομηθοῦν ὡς προσταγές, ἐρωτήσεις, κτλ.) στὴν πραγματικότητα δὲν εἶναι περιγραφικὲς, καὶ οὔτε ἐπιδέχονται τὸ χαρακτηρισμὸ τοῦ ἀληθινοῦ ἢ τοῦ λαθεμένου. Πότε ὅμως μιὰ δήλωση δὲν εἶναι δήλωση; "Ὅταν εἶναι ἓνας τύπος σὲ ἓνα συμβολικὸ λογισμὸ (calculus)· ὅταν εἶναι μιὰ τελεστικὴ ρήση (performatory utterance)· ὅταν εἶναι μιὰ

(πού, ἀπὸ δῶ καὶ πέρα, ἐσφαλμένα ἐξισώνουν μετὰ τὸ 'μέρος τῆς ἀλήθειας'). 'Απὸ τὴν ἄλλη μεριά, οἱ θεωρητικοὶ τῆς 'ἀντιστοιχίας' πολὺ συχνὰ μιλοῦν ὅπως θὰ ἔκανε κάποιος ποῦ θεωρεῖ πὼς κάθε χάρτης εἶναι εἴτε ἀκριβής εἴτε ἀνακριβής· πὼς ἡ ἀκρίβεια εἶναι μιὰ μεμονωμένη καὶ ἀποκλειστικὴ ἀρετὴ τοῦ χάρτη· πὼς γιὰ κάθε χώρα δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρχει παρὰ ἓνας καὶ μόνον ἀκριβής χάρτης· πὼς ἓνας χάρτης σὲ μεγαλύτερη κλίμακα ἢ ποῦ δείχνει διαφορετικὰ γνωρίσματα εἶναι κατ' ἀνάγκη χάρτης μιᾶς διαφορετικῆς χώρας· καὶ πάει λέγοντας.

34. Ὁ συγγραφέας ἐννοεῖ τὸν γνωστὸ πίνακα τοῦ Boticelli [ΣτΜ].

ἀξιολογική κρίση· όταν είναι ένας όρισμός· όταν ανήκει σὲ μυθιστόρημα· ἔχουν προταθεῖ πολλές παρόμοιες ἀπαντήσεις. Τὸ μόνο ποὺ δὲν κάνουν οἱ ρήσεις αὐτὲς εἶναι νὰ ἀντιστοιχοῦν στὰ γεγονότα (καὶ αὐτὲς ἀκόμα οἱ γνήσιες δηλώσεις ἔχουν πολλές ἄλλες λειτουργίες ἐκτὸς ἀπὸ τὸ νὰ ἀντιστοιχοῦν στὰ γεγονότα).

Ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ἀπόφασή μας κατὰ πόσο θὰ ὀνομάζουμε 'δηλώσεις' τέτοια μεταμφιεσμένα πράγματα ὅπως τὰ παραπάνω, καὶ ὡς ποῦ θὰ ἔχουμε τὴ διάθεση νὰ ἐπεκτείνουμε τὶς χρήσεις τοῦ 'ἀληθοῦς' καὶ τοῦ 'ψευδοῦς'. Ἐγὼ νομίζω πὼς ἀφοῦ ξεσκεπαστεῖ μιὰ 'συγκάλυψη' εἶναι καλύτερα νὰ μὴν ὀνομάζουμε τὸ πράγμα δήλωση καὶ νὰ μὴ λέμε πὼς εἶναι ἀληθὴς ἢ ψευδής. Στὸν καθημερινὸ βίον, τὰ περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ δὲν θὰ τὰ λέγαμε ποτὲ δηλώσεις, μολονότι οἱ φιλόσοφοι καὶ οἱ γραμματικοὶ μπορεῖ νὰ ὀδηγήθηκαν σὲ αὐτὸ (ἢ, μᾶλλον, τὰ ἔχουν συγχωνεύσει ὅλα μαζὶ κάτω ἀπὸ τὸν τεχνικὸ ὄρο 'πρόταση'). Συνήθως διακρίνουμε ἀνάμεσα στὴν 'Εἶπες πὼς ὑποσχέθηκες' καὶ τὴν 'Δήλωσες πὼς ὑποσχέθηκες': ἡ πρώτη μπορεῖ νὰ σημαίνει πὼς εἶπες "Ἐπιόχομαι", ἐνῶ ἡ δεύτερη πρέπει νὰ σημαίνει πὼς εἶπες "Ἐπιόχθηκα". τὸ τελευταῖο, καὶ ποῦ λέμε πὼς τὸ 'δήλωσες', εἶναι κάτι ἀληθὲς ἢ ψευδές, ἐνῶ ἀντίθετα γιὰ τὸ πρῶτο, ποῦ δὲν εἶναι ἀληθὲς ἢ ψευδές, χρησιμοποιοῦμε τὸ ρῆμα 'λέω' ποῦ ἔχει μεγαλύτερο πλάτος. Κατὰ παρόμοιο τρόπο, ὑπάρχει διαφορὰ ἀνάμεσα στὴν 'Λές πὼς αὐτὸ εἶναι (ὀνομάζει αὐτὸ) μιὰ καλὴ ζωγραφιά' καὶ 'Δηλώνεις πὼς αὐτὴ εἶναι μιὰ καλὴ ζωγραφιά'. Καὶ ἀκόμα, μόνον ἐφόσον δὲν εἶχε κατανοηθεῖ ἡ πραγματικὴ φύση τῶν μαθηματικῶν τύπων— ἄς ποῦμε τῶν ἀξιωματικῶν τῆς γεωμετρίας—καὶ θεωρεῖται πὼς αὐτοὶ ἔδιναν πληροφορίες σχετικὲς μὲ τὸν κόσμον, ἦταν λογικὸ νὰ τοὺς λέμε 'ἀληθεῖς' (καὶ ἴσως κιόλας 'δηλώσεις'—τοὺς εἶπε ὅμως κανεὶς ποτὲ ἔτσι); ἀλλὰ μόλις ἀναγνωριστεῖ ἡ φύση τους, δὲν νιώθουμε πιά τὸν πειρασμὸ νὰ τοὺς λέμε 'ἀληθεῖς' ἢ νὰ συζητᾶμε σχετικὰ μὲ τὴν ἀλήθεια ἢ τὸ ψεῦδος τους.

Γιὰ τὶς περιπτώσεις ποὺ ἐξετάσαμε ὡς τώρα, τὸ ὑπόδειγμα 'Αὐτὸ εἶναι κόκκινο' δὲν ταίριαζε γιὰτὶ ἡ φύση τῶν 'δηλώσεων' ποὺ ἐξομοιώσαμε μὲ αὐτὸ δὲν εἶναι διόλου τέτοια ποὺ αὐτὲς νὰ ἀντιστοιχοῦν σὲ γεγονότα—οἱ λέξεις δὲν εἶναι περιγραφικὲς λέξεις, κτλ. Ἀλλὰ ὑπάρχει καὶ ἓνας ἄλλος τύπος περίπτωσης ὅπου οἱ λέξεις εἶναι περιγραφικὲς λέξεις καὶ ἡ 'πρόταση' πρέπει, κατὰ κάποιον τρόπο, νὰ ἀντιστοιχεῖ σὲ γεγονότα· ἀλλὰ ἀναμφίβολα ὄχι μὲ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο πρέπει νὰ ἀντιστοιχοῦν ἢ 'Αὐτὸ εἶναι κόκκινο' καὶ οἱ παρόμοιες δηλώσεις ποὺ θέλουν νὰ εἶναι ἀληθεῖς.

Μέσα στὰ ἀνθρώπινα ὅρια, στὰ ὁποῖα ἀνταποκρίνεται ἡ χρῆση τῆς γλώσσας μας, μπορεῖ νὰ θέλουμε νὰ μιλήσουμε γιὰ καταστάσεις πραγμάτων ποὺ δὲν ἔχουν ἀκόμα παρατηρηθεῖ ἢ ποὺ δὲν παρατηροῦνται τὴν ὥρα τούτη (λ.χ. τὸ μέλλον). Καὶ μολονότι μ π ο ρ ο ὕ μ ε νὰ δηλώσουμε ὅτιδὴποτε 'ὡς γεγονός' (ἢ δήλωση αὐτὴ θὰ εἶναι τότε ἀληθὴς ἢ ψευδής³⁵) δὲν εἶναι ἀνάγκη

35. Μολονότι δὲν εἶναι ἀκόμα ἐντελῶς σωστὸ νὰ ποῦμε ἢ τὸ ἓνα ἢ τὸ ἄλλο. Γιὰ τὸν ἴδιον λόγο, δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ πεί ψέματα ἢ τὴν ἀλήθεια σχετικὰ μὲ τὸ μέλλον.

νά τὸ κάνουμε : φτάνει νά ποῦμε 'ἡ γάτα μ π ο ρ ε ῖ νά εἶναι πάνω στὴν ψά-
θα'. Αὐτὴ ἡ ρήση εἶναι ὀλότελα διαφορετικὴ ἀπὸ τηδοΔ—γιατὶ καθόλου δὲν
ἀποτελεῖ δήλωση (δὲν εἶναι ἀληθὴς ἢ ψευδής· συμβιβάζεται μὲ τὴν 'ἡ γά-
τα μπορεῖ νά μὴν εἶναι πάνω στὴν ψάθα'). Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ἡ κατά-
σταση κατὰ τὴν ὁποία συζητᾶμε μήπως, καὶ δηλώνουμε ὅτι, ηδοΔ εἶναι
ἀ λ η θ ἴ ς διαφέρει ἀπὸ τὴν κατάσταση κατὰ τὴν ὁποία συζητᾶμε ἂν
εἶναι π ι θ α ν ὸ ὅτι Δ. 'Ηδο εἶναι πιθανὸ πὼς Δ εἶναι «ἐκτὸς θέσεως»,
ἀκατάλληλη, στὴν περίπτωση ὅπου μποροῦμε νά κάνουμε τηδοΔ· καὶ νο-
μίζω πὼς ἰσχύει καὶ τὸ ἀντίστροφο. Δὲν εἶναι δουλειά μας ἐδῶ νά συζητή-
σουμε τὸ θέμα τῆς πιθανότητας, ἀλλὰ ἀξίζει νά παρατηρήσουμε πὼς οἱ φρά-
σεις 'Εἶναι ἀληθὲς πὼς' καὶ 'Εἶναι πιθανὸ πὼς' λειτουργοῦν στὸν ἴδιο χῶρο³⁶.
καί, στὸ βαθμὸ πού τὸ κάνουν, εἶναι ἀσυμβίβαστες.

7. Σὲ ἓνα πρόσφατο ἄρθρο τοῦ στὸ περιοδικὸ *Analysis* ὁ κ. Straw-
son πρότεινε μιὰν ἄποψη γιὰ τὴν ἀλήθεια πού εἶναι φανερό πὼς δὲν τὴ δέ-
χομαι. Ἀπορρίπτει τὴ 'σημασιολογικὴ' ἐξήγηση τῆς ἀλήθειας μὲ βάση τὸ
ἐντελῶς σωστὸ ἐπιχείρημα πὼς ἡ 'εἶναι ἀληθὴς' δὲν χρησιμοποιεῖται ὅταν
μιλᾶμε γιὰ φ ρ ᾶ σ ε ι ς· αὐτὸ τὸ στηρίζει σὲ μιὰ ἐξυπνὴ ὑπόθεση γιὰ τὸ πὼς
γίνεται τὸ νόημα νά συγγέεται μὲ τὴν ἀλήθεια: ἀλλὰ αὐτὸ δὲν ἀρκεῖ γιὰ νά
δείξει ὁ κ. Strawson ἐκεῖνο πού θέλει—δηλαδή πὼς ἡ ἔκφραση 'εἶναι ἀλη-
θὴς' δὲν χρησιμοποιεῖται γιὰ τίποτε (ἢ, πὼς «ἡ ἀλήθεια δὲν εἶναι ἰδιότητα
κανενὸς πράγματος»). Γιατὶ ἀντίθετα τὴ χ ρ η σ ι μ ο π ο ι ο ὦ μ ε ὅταν μι-
λᾶμε γιὰ δ η λ ὴ σ ε ι ς (ὄρος πού στὸ ἄρθρο αὐτὸ ὁ συγγραφέας δὲν τὸν
ξεχωρίζει καθαρὰ ἀπὸ τὴ φράση). Καὶ ὡς ἓνα βαθμὸ ὑποστηρίζει τὴν ἄποψη
πὼς ἡ ἔκφραση 'εἶναι ἀληθὴς' εἶναι 'λογικὰ περιττὴ' ἐφόσον δέχεται πὼς
ὅταν λέμε ΔΑ δὲν ἰσχυρίζομαστε τίποτε ἄλλο, πέρα ἀπὸ τὸ ὅτι Δ: ὡστόσο
διαφωνεῖ μὲ αὐτὴν στὸ βαθμὸ πού νομίζει πὼς νά λέμε ΔΑ ε ἶ ν α ι νά κ ᾶ-
ν ο υ μ ε κάτι πέρα ἀπὸ τὸν ἀπλὸ ἰσχυρισμὸ πὼς Δ—εἶναι δηλ. νά ἐ π ι-
β ε β α ι ὴ ν ο υ μ ε ἢ νά π α ρ α δ ε χ ὴ μ α σ τ ε—ἢ ἄλλο παρόμοιο—τὸν
ἰσχυρισμὸ πὼς Δ (πού προβλήθηκε ἢ θεωρεῖται πὼς προβλήθηκε). "Ὅσο γιὰ
τὸ πρῶτο μέρος τοῦ ἐπιχειρήματός του, θὰ εἶναι κιόλας σαφὲς καὶ πὼς δὲν τὸ
δέχομαι καὶ γιατί δὲν τὸ δέχομαι: ἀλλὰ τί γίνεται μὲ τὸ δεύτερο; Συμφωνῶ
πὼς τὸ νά λέμε ὅτι ΔΑ, συχνά—καὶ ἀνάλογα μὲ τὴ γλωσσικὴ περίσταση πού
ἄλλωστε ἔχει τὴ μέγιστη σημασία—'εἶναι' νά ἐπιβεβαιώνουμε τηδοΔ ἢ νά
τὴν παραδεχόμαστε ἢ ὅ,τι ἄλλο λέγεται· ἀλλὰ αὐτὸ δὲν μπορεῖ νά ἀποδείξει
πὼς νά λέμε ὅτι ΔΑ δὲν εἶναι ἐπίσης καὶ νά ἰσχυρίζομαστε κάτι γιὰ τηδοΔ.
Τὸ νά λέω πὼς σὲ πιστεύω 'εἶναι' καμιά φορὰ νά δέχομαι τὴ δήλωσή σου ἀλλὰ
ἀκόμη εἶναι νά προβάλλω ἓναν ἰσχυρισμὸ, πράγμα πού δὲν τὸ κάνει ἢ αὐστηρὰ
τελεστικὴ (performatory) ρήση 'Δέχομαι τὴ δήλωσή σου'. Εἶναι συνηθισμένο

36. Νά συγκριθοῦν ἡ παράξενη συμπεριφορὰ τῶν 'ἦταν' καὶ 'θὰ εἶναι' ὅταν τὰ συνδέ-
σουμε μὲ τὰ 'ἀληθὲς' καὶ 'πιθανὸ'.

πράγμα οί πιδ κοινές δηλώσεις νά ἔχουν μιὰ τελεστική 'ἀποψη': ἂν πῶ ὅτι εἶσαι κερατὰς αὐτὸ μπορεῖ νά ἀποτελεῖ βρισιά, ἀλλὰ συνάμα ἀποτελεῖ μιὰ δήλωση πού εἶτε εἶναι ἀληθής εἶτε εἶναι ψευδής. Ἐκτὸς ἀπὸ αὐτό, ὁ κ. Strawson φαίνεται νά περιορίζεται στήν περίπτωση ὅπου λέω "Ἡ δήλωσή σου εἶναι ἀληθινή" ἢ κάτι παρόμοιο — ἀλλὰ τί γίνεται μέ τήν περίπτωση ὅπου ἐσύ δηλώνεις τήν Δ καὶ ἐγὼ δὲν λέω τίποτε ἀλλὰ 'ἐρευνῶ καὶ διαπιστώνω' πὼς ἡ δήλωσή σου εἶναι ἀληθής; Δὲν βλέπω πὼς μπορεῖ αὐτὴ ἡ ἀποφασιστικὴ περίπτωση (στήν ὁποία δὲν ἀναλογεῖ τίποτε στίς αὐστηρὰ τελεστικὲς ρήσεις) νά ἀνταποκριθεῖ στό χειρισμὸ τοῦ κ. Strawson.

Μιὰ τελικὴ παρατήρηση: ἂν δεχτοῦμε (ἂν) πὼς ἡ μᾶλλον κοινότοπη ἀλλὰ ἱκανοποιητικὴ σχέση ἀνάμεσα στίς λέξεις καὶ τὸν κόσμο (πού συζητήθηκε ἐδῶ) συμβαίνει πράγματι νά ὑπάρχει, τότε γιατί δὲν κάνει νά τήν περιγράψουμε μέ τήν ἔκφραση 'εἶναι ἀληθής'; Καὶ ἂν δὲν κάνει, τότε τί ἄλλο κάνει;

Μετάφραση : Π. Χριστοδουλίδης